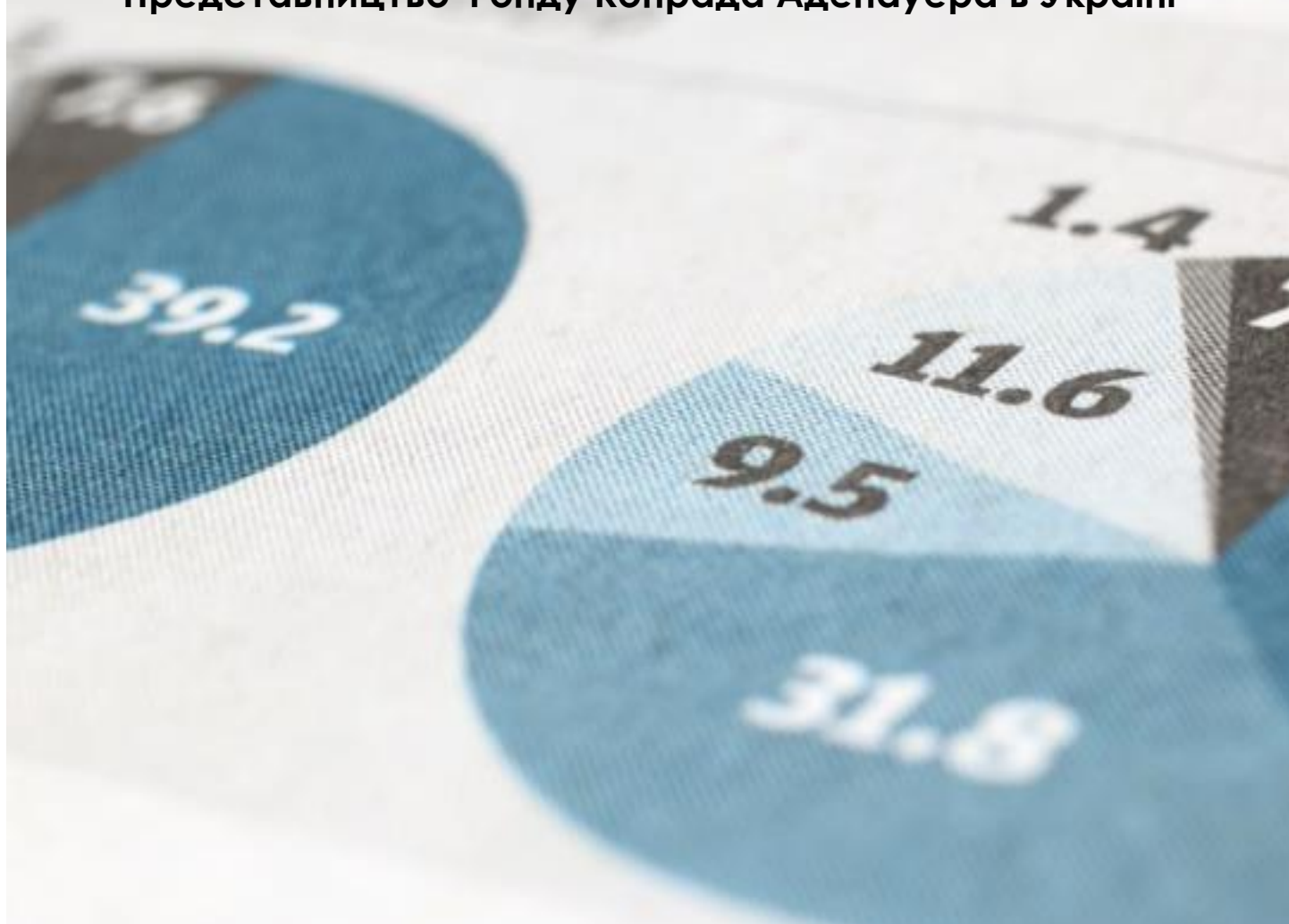

Громадська організація «Центр прикладних досліджень»
Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні

Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України

Кабінетне дослідження

Липень 2020 р.

ЗМІСТ

1	Економічна активність	2
2	Зовнішні фактори	6
3	Внутрішні фактори.....	9
4	Аналіз впливу карантинних заходів на окремі сектори економіки України	12
4.1	Нафтогазова сфера, АЗС.....	12
4.2	Туристична галузь.....	13
4.3	Банківська сфера та страхування	16
4.4	Нерухомість.....	19
4.5	Сільське господарство	21
4.6	Бізнес-послуги, консалтинг.....	24
4.7	Транспорт	26
4.8	Продукти харчування	28
4.9	Медичні технології та препарати	30
4.10	Телекомунікації – оператори зв’язку, інтернет-провайдери	32
4.11	Медіа	35
4.12	Інформаційні технології	38
4.13	Логістика та пошта	40
4.14	Рітейл	42
4.15	Ресторани/кафе/бари	44
4.16	Кінотеатри, установи культури і дозвілля, ТРЦ.....	47
4.17	Освіта	49
4.18	Імпорт техніки, авто, меблів.....	51
4.19	Експортні галузі.....	52

1 ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ

Внаслідок пандемії коронавірусу та введених карантинних заходів падіння українського ВВП за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства першій половині 2020 р. склало 6,5%¹.

За прогнозом Національного банку України (НБУ) падіння ВВП у 2020 році може скласти мінімум 6%².

У той же час За оцінкою МВФ, українська економіка зменшиться за підсумками 2020 року на 8,2%³.

Карантин обрушив споживчі настрої, майже зупинив декілька галузей – роздрібну торгівлю, готельний та ресторанний бізнес, авіаперевезення. Зменшилися обсяги надходжень до бюджету. Внаслідок введення карантину українські компанії заморозили інвестиції та виробничі ланцюжки.

Сектори, де пом'якшуються карантинні обмеження і які пов'язані із споживчим попитом, швидко відновлюються, насамперед роздрібна торгівля та послуги. Із промисловістю та інвестиційним попитом ситуація гірша.

Відновлення промисловості відбувається повільніше, ніж роздрібною торгівлі. Воно дуже нерівномірне – вплив карантину для одних галузей був більш болючим, ніж для інших. Більшість секторів пережили найсильніший спад у квітні та лише трохи оговталися у травні. Транспорт постраждав найсильніше з усіх та, незважаючи на послаблення карантину, не відновився. Машинобудування – другий «антилідер» – у травні показало лише незначно вищий за квітневий результат, як і паливна та металургійна промисловість. Споживання енергії в харчовій промисловості знизилося у травні сильніше, ніж у квітні. Хімічна та нафтохімічна промисловість на фоні падіння цін на основну сировину – нафту та газ, навпаки, наростили обсяги споживання електроенергії протягом квітня та травня.

¹ Українська економіка впала за півроку на 6,5%. У другому кварталі - на 11% - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/6/663774/>

² НБУ може погіршити прогноз падіння ВВП на 2020 рік мінімум до 6% - банкіри - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/21/663191/>

³ МВФ погіршив прогноз падіння ВВП України в 2020 році - <https://ua-news.liga.net/economics/news/mvf-pogirshiv-prognoz-padinnya-vvp-ukraini-v-2020-rotsi>

Падіння промислового виробництва сповільнилося до 12.2% р/р. Певна активізація зовнішнього попиту на тлі оптимізму, спричиненого поступовим пом'якшенням карантину, та нарощення видатків бюджету на закупівлю окремої машинобудівної та металургійної продукції (зокрема на медичне обладнання, військову продукцію) зумовили послаблення спаду в металургії, добуванні металевих руд та машинобудуванні. Втім, залишився глибоким спад у виробництві устаткування для інших галузей (металургії, с/г, залізниці) та автотранспортних засобів, що свідчить про все ще слабкий внутрішній попит. Поступове згасання ажіотажного попиту на антисептики та медичні препарати спричинило уповільнення зростання у фармацевтичній галузі. У хімічній галузі відновився спад через падіння у виробництві добрив та засобів чищення.

Відновлення попиту домогосподарств на тлі поліпшення споживчих настроїв і зростання заробітних плат, а також відновлення роботи непродуктових магазинів та ринків зумовили сповільнення спаду роздрібної торгівлі (до 3.1% р/р). Активізація діяльності призвела до сповільнення падіння у виробництві електроенергії (до 8.2% р/р) і вантажообороту (до 26% р/р), а разом і відновлення зростання оптової торгівлі (1.6% р/р). Попри сповільнення темпів спад пасажирообороту залишався значним (до 92.3% р/р) через збереження обмежень на перевезення залізничним та місцевим транспортом упродовж більшої частини місяця. Водночас через спад у виробництві всіх товарів тваринництва падіння в сільському господарстві поглибилося до 4.0% р/р. Нарощення капітальних видатків бюджету сприяло сповільненню спаду у будівництві (до 2.6% р/р).

Натомість, користування онлайн послугами банків зростало стійкими темпами. Зростання платежів через POS-термінали призупинилося у квітні, коли через жорсткий карантин закрили багато закладів роздрібної торгівлі і послуг, але показало рекордне зростання вже у травні. Трохи гірша ситуація із платежами юридичним особам-підприємцям: у травні продовжився негативний тренд. А ось валюту українці в офлайн мініяти не поспішають і після пом'якшення карантину.

Навесні зупинилося зростання реального наявного доходу домогосподарств. Зниження темпів зростання спостерігалось ще у 2019 році переважно через

сповільнення приросту заробітної плати – основної складової реального наявного доходу⁴.

За даними Держслужби зайнятості, станом на 1 липня в Україні було зареєстровано 517 284 безробітних, на 1 червня цей показник становив 511 388 осіб, на 1 травня - 457 005 осіб, на 1 квітня - 349 424 особи⁵.

Таким чином, за кілька місяців карантинного періоду (з початку квітня до початку липня) кількість безробітних зросла більш ніж на 48%.

Для порівняння, на 1 липня 2019 року в Україні було зареєстровано 287 086 безробітних (в 1,8 рази менше, ніж на 1 липня 2020).

При цьому за підрахунками Торгово-промислової палати України, лише за перші два тижні карантину кількість безробітних збільшилася на 500-700 000 чоловік, за наступні два тижні - в квітні - додалося ще 500-600 000 чоловік. І загальна кількість безробітних в Україні (не тільки офіційно зареєстрованих) насправді становить не менше 2,5-2,8 млн осіб.

За оцінками Торгово-промислової палати України, рівень безробіття становить 13,7-15,4%. Це найвищий показник за останні 15 років⁶.

12 березня на сайті Work.ua було опубліковано 54 тисячі вакансій. До кінця квітня кількість активних вакансій скоротилася більше ніж вдвічі, на 26 квітня на сайті було лише 22,8 тисячі вакансій⁷.

⁴ Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

⁵ Державний центр зайнятості. Аналітична та статистична інформація - <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68>

⁶ Кількість безробітних в Україні за час карантину зросла на 1-1,3 мільйонів людей – ТПП - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/16/659462/>

⁷ Коронавірус — український бізнес на карантині - <https://opendatabot.ua/business-quarantine>

З квітня кількість активних вакансій збільшилася майже на 50%. Зараз на Work.ua 46 тисяч активних вакансій.

Сповільнення спаду у базових галузях дещо підтримало ринок праці, хоча попит на робочу силу залишався слабшим, ніж до карантину. Так, зростання середніх заробітних плат прискорилося до 3.0% р/р у номінальному вимірі, також відновилося їх зростання у реальному вимірі (на 1.4% р/р).

Запровадження карантинних обмежень одразу позначилося саме на заробітній платі. За опитуваннями Info Sapiens, менше половини респондентів, що працювали до карантину, отримали повністю оплату праці за березень. У квітні вперше з березня 2016 року реальна зарплата зменшилася на 0.5% р/р через нижчу ділову активність та менший попит на робочу силу. При цьому кількість найманих працівників серед опитаних за місяць знизилася на чверть. Третина українців повністю втратила дохід або роботу, а в більш як третини зменшився регулярний дохід родини. За даними Державної служби зайнятості, на кінець травня кількість зареєстрованих безробітних зросла майже в 1.5 рази порівняно з березнем. За оцінками НБУ, цього року реальна заробітна плата не зросте⁸.

За перші тижні карантину очікувана зарплатня зросла з 13 тисяч до 15 тисяч гривень. Але потім опустилася нижче докарантинного рівня. Зараз кандидати в середньому претендують на 12 тисяч грн.

У роботодавців з першого ж тижня карантину впала запропонована зарплата з 13 тисяч до 12 тисяч. І з того часу лишається стабільною⁹.

Отже, в 2020 році трирічна тенденція зростання доходів припиниться. Побоювання другої хвилі пандемії коронавірусу стримуватиме відновлення робочих місць. Зростання зарплат після зняття карантинних обмежень малоймовірне. Ще до початку кризи стрімке зростання витрат на оплату праці стримувало ріст рентабельності.

⁸ Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

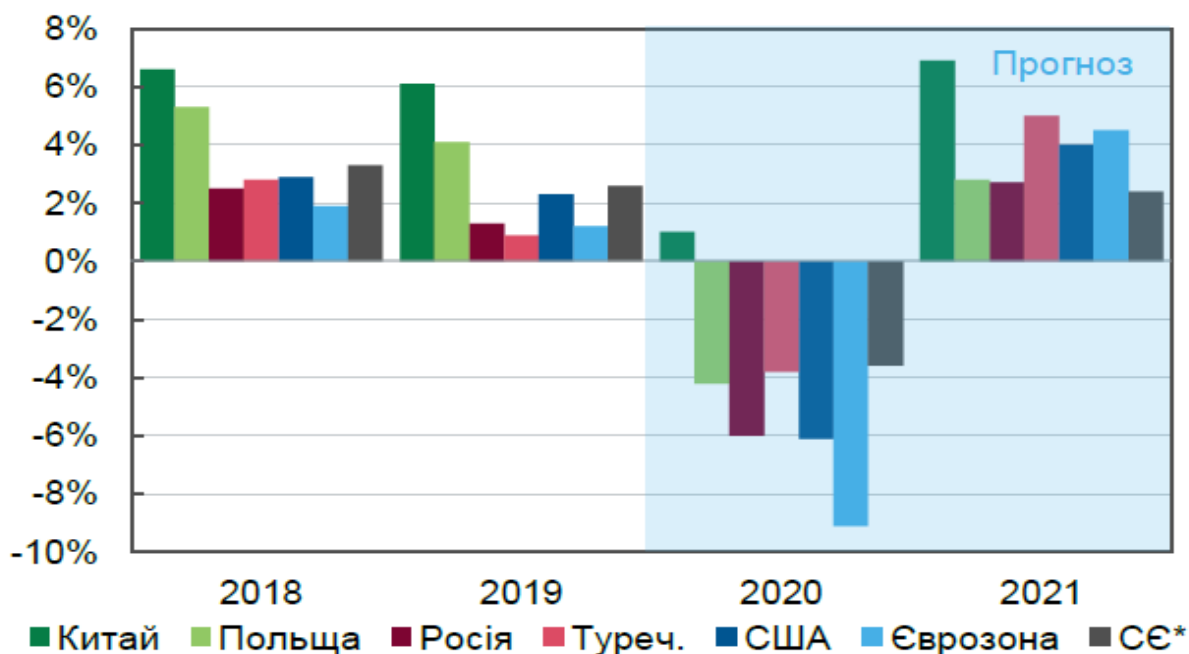
⁹ Коронавірус — український бізнес на карантині - <https://opendatabot.ua/business-quarantine>

2 ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ

Спалах пандемії коронавірусу спричинив в падіння світової економіки, обсягів торгівлі та цін на товари, вплив капіталу з нових ринкових економік. Завдяки масштабним стимулюючим заходам ціни активів і товарів частково “відіграли” падіння. Відновлення глобальної економіки очікується в другому півріччі, проте для цього сценарію є низка загроз.

За оцінками Світового банку, глобальний ВВП впаде цього року найбільше з часів Другої світової війни – на 5.2%. Ризики подальшого погіршення прогнозів високі. Світовий банк очікує глибокого падіння майже всіх основних торговельних партнерів України. Економіка Китаю, який першим запровадив обмеження, різко сповільнить зростання. Скорочення економічної активності найбільше торкнулося туризму, пасажирських авіаперевезень, громадського харчування; їхні перспективи є непевними.

Динаміка ВВП країн-основних торговельних партнерів України¹⁰

* Східна Європа: Білорусь, Україна, Молдова.

Джерело: Світовий банк, Global Economic Prospects, June 2020.

¹⁰ The World Bank. Global Economic Prospects. June 2020 - <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>

За першу половину 2020 року товарообіг України склав \$47,3 млрд. В Україну імпортували товарів на понад \$24,3 млрд (у порівнянні з першим півріччям 2019 р. імпорт зменшився на \$3,4 млрд або на 12%). Експортували з України на \$23 млрд (зменшення експорту склало \$1,6 млрд або на 6%). Відповідно, сальдо (різниця між імпортом та експортом) — від'ємне — \$1.4 млрд¹¹.

Найбільше імпортували з Китаю — 15% від загального імпорту, Німеччини — 9% та Російської Федерації — 9%. Головні партнери з експорту Китай — 13% від загального експорту, Польща — 6% та Російська Федерація — 6%.

На зарубіжних ринках праці спад, вони можуть залишитися закритими довго. Повернення трудових мігрантів до України та зростання рівнів безробіття у провідних країнах можуть призвести до різкого скорочення грошових переказів до нашої держави (у 2019 році вони становили 12 млрд дол., у 2020 році НБУ вже очікує на 2 млрд менше)¹².

Скорочення обсягів світової торгівлі у 2020 році, за прогнозами СОТ, становитиме від 13% до 32% залежно від сценарію розвитку подій, що суттєвіше за падіння світового ВВП. Відновлення обсягів торгівлі у 2021 році є непевним.

Від березня міжнародні інвестори втратили інтерес до нових ринкових економік. Приплив прямих іноземних інвестицій в Україну у березні — квітні також припинився, а чистий відплив портфельних інвестицій становив 0.85 млрд дол. Відплив капіталу був зумовлений бажанням інвесторів збільшити вкладення в безпечні інструменти, а також падінням цін на сировинні ресурси.

Ціни на сировину після обвалу нині частково відновлюються. Найпомітнішим було падіння цін на енергоресурси через суттєве звуження попиту і накопичені запаси. З кінця квітня ціна нафти поступово відновлюється, зокрема внаслідок дії угоди про скорочення видобутку ОПЕК+.

Ціни на сталь упали через скорочення попиту з боку галузей-споживачів. Нині їх відновлення підтримується поверненням попиту з Китаю та обмеженням випуску у деяких країнах. Зростанню цін на залізну руду сприяло скорочення пропозиції з боку Бразилії та Австралії. Ціни на зернові дещо знижувались

¹¹ Державна служба статистики України - <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹² Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

через очікування нового врожаю та зменшення випуску біоетанолу. Проте ціни на пшеницю підтримуються вичерпанням запасів та високим попитом. У цілому цьогоріч падіння світових ціни на товари українського експорту може поглибитися порівняно з 2019 роком через зниження зовнішнього попиту. Однак скорочення цін на енергоносії може бути ще суттєвішим.

Експорт товарів знизився майже на чверть порівняно з попереднім роком. Посилення конкуренції з боку країн Південної Америки та вичерпання запасів попереднього врожаю призвело до суттєвого скорочення експорту кукурудзи та сої, що лише частково було компенсоване подальшим нарощуванням поставок пшениці та соняшникової олії. Тривало падіння експорту металургійної продукції на тлі слабкого світового попиту, а експорт залізних руд зменшився через зниження їх закупівель Китаєм порівняно з квітнем. Імпорт товарів продовжував стрімко скорочуватися (на 35.5% р/р) передусім за рахунок зменшення імпорту енергоносіїв, продукції машинобудування та більшості споживчих товарів. Також поглибилося падіння імпорту продукції хімічної промисловості, у тому числі через затримки з державними закупівлями ліків.

За фінансовим рахунком у травні відплив капіталу збільшився до 1.7 млрд дол., що було спричинене плановими погашеннями ОЗДП 2015 року на суму 1 млрд дол. Зниження обсягу гривневих державних цінних паперів у власності нерезидентів залишилося на рівні попередніх місяців (0.3 млрд дол.). Відплив капіталу приватного сектору дещо знизився порівняно з квітнем за рахунок насамперед менших обсягів зростання готівки поза банками. Відплив капіталу за фінансовим рахунком незначно перевищив профіцит за поточним рахунком. У результаті міжнародні резерви знизилися на 1.2% м/м до 25.4 млрд дол., або 4.4 місяця майбутнього імпорту станом на кінець червня 2020 р.¹³

Надходження від митниці у червні порівняно з травнем зросли на 4 млрд грн (з 23,31 до 27,45 млрд грн).

Не зважаючи на таке зростання, загальний обсяг оподаткованого імпорту залишається ще "позаду" показників 2019 року: 97,2 млрд грн у червні 2020 проти 104,6 млрд грн у червні-2019¹⁴.

¹³ Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

¹⁴ Україна різко наростила імпорт товарів - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/14/662914/>

3 ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ

Україна увійшла в поточну економічну кризу зі збалансованою макроекономічною ситуацією. Відносно низький рівень захворюваності на COVID-19 у більшості регіонів дав змогу поступово знімати карантинні обмеження. Завдяки подальшому послабленню інфляційного тиску НБУ швидше пом'якшував монетарну політику та заклав передумови для відчутного зниження вартості кредитів. Однак масштаби зниження економічної активності у 2020 році будуть значними, а відновлення може зайняти більше часу, ніж передбачалося раніше.

Україна на початок 2020 р. демонструвала стабільні макропоказники. Економіка стабільно зростала протягом останніх чотирьох років. За підсумками 2019 року відношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП суттєво знизилося – до 50% з 81% у 2016 р, інфляція сповільнювалася, дефіцит поточного рахунку був одним із найменших за останнє десятиліття. Обсяг міжнародних резервів перед кризою (на початок березня) становив 27 млрд дол., що було еквівалентно п'ятьом місяцям майбутнього імпорту. Стійке макроекономічне середовище в поєднанні зі значним здешевленням імпортованих енергоносіїв дали змогу пройти гостру фазу кризи без помітних шоків для валютного ринку¹⁵.

Інфляція стрімко сповільнилася від початку року – до 1.7% р/р у травні – і залишається нижчою від цільового діапазону НБУ. Це дало змогу Національному банку істотно пом'якшити монетарну політику – облікова ставка знизилася з початку року на 7.5 відсоткових пункти до 6%. За прогнозами банкірів Національний банк України може знизити процентну ставку до 5%¹⁶.

Це найнижчий рівень ставки в історії. Така ситуація є унікальною для України – усі попередні кризи супроводжувалися сплеском інфляції, внаслідок чого НБУ змушений був застосовувати жорсткішу монетарну політику. Цього ж разу НБУ має змогу діяти в унісон з іншими центральними банками, використовуючи монетарні методи стимулювання економіки. З огляду на

¹⁵ Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

¹⁶ НБУ знизить облікову ставку до 5% - прогноз банкірів <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/21/663156/>

низьку інфляцію, закорені інфляційні очікування, стабільність фондування та нижчу облікову ставку банки почали знижувати ставки за депозитами та кредитами. Ставки за позиками бізнесу є загалом чутливими до зміни облікової ставки, тому за відсутності значних потрясінь вартість кредитів для компаній знизиться до кінця року. Зниження облікової ставки також сприятиме подальшому здешевленню внутрішнього державного боргу.

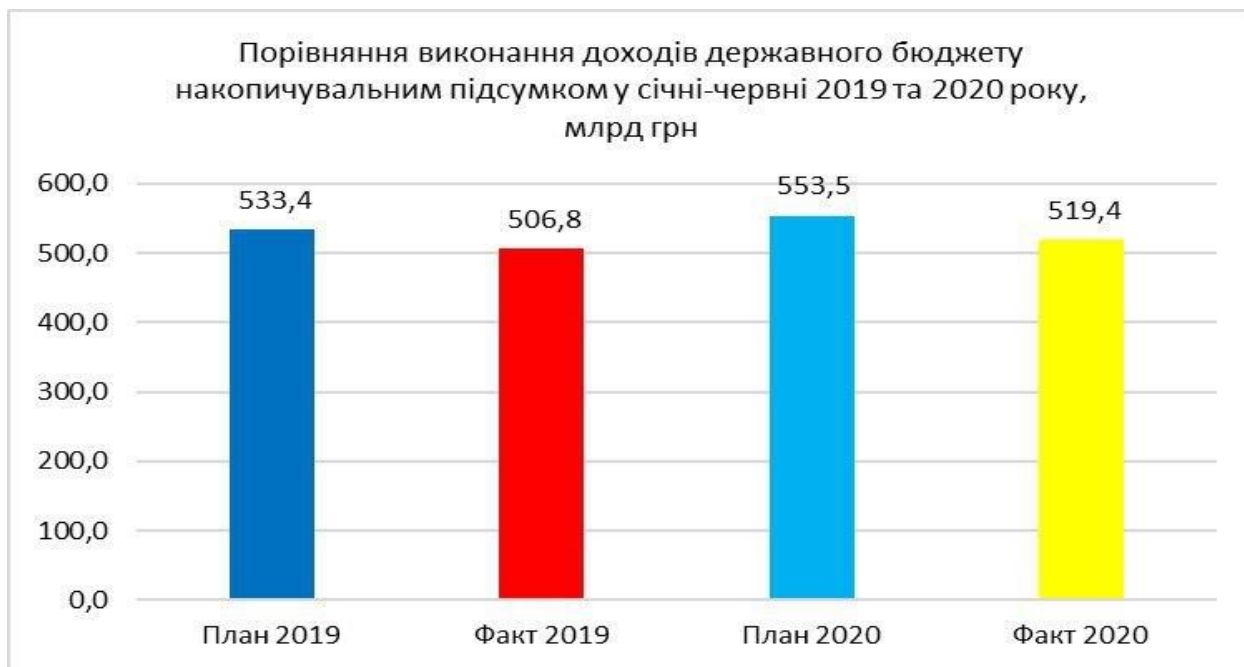
Зростання цін стримують збереження сприятливої ситуації на валютному ринку та послаблення споживчого попиту на більшість товарів та послуг. У результаті базова інфляція становить 3 %, споживча – 5%. Крім того, зростання цін гальмується подальшим здешевленням енергоносіїв (як нафти, так і газу). Станом на травень 2020 року падіння цін у промисловості поглибилося (до 5.1%) унаслідок зменшення цін на експортні товари та енергоресурси, що позначилося на зниженні цін на продукцію гірничо-металургійного комплексу, у виробництві коксу та нафтопродуктів, а також у хімічній промисловості.

У травні падіння Індексу виробництва базових галузей уповільнилося до 8.9% у річному вимірі (з 15.4% у квітні) завдяки поступовому відновленню економічної активності як в Україні, так і поза її межами з огляду на послаблення карантинних обмежень. Втім, збереження низки обмежень на діяльність окремих секторів залишалося вагомим чинником спаду економіки.

Найоптимістичнішими стосовно відновлення обсягів виробництва є будівельні компанії, найпесимістичнішими – підприємства сфери послуг, які найбільше постраждали від запровадження карантинних обмежень. Серед основних побоювань – зниження обсягів виробництва і реалізації продукції та послуг, нових замовлень, а також скорочення чисельності працівників. Криза в реальному секторі вже негативно позначилася на обсягах виробництва, капітальних інвестиціях та зайнятості. Це погіршило фінансовий стан значної частини підприємств і домогосподарств. Наслідком стали перші проблеми з обслуговуванням кредитів та зниження попиту на послуги фінансових установ. Загалом, за оцінками НБУ, поточна криза може призвести до втрати банками понад 10% працюючого кредитного портфеля.

Станом на травень 2020 року державний бюджет виконано зі значним дефіцитом (24.5 млрд. грн). Доходи і далі скорочувалися (на 29.5%) під впливом пригніченої економічної активності. Натомість тривало зростання

видатків державного бюджету (2.7%) за рахунок підтримки Пенсійного фонду та витрат на охорону здоров'я, а також дорожнє господарство.

Верховна Рада України у червні не підтримала запропоновану урядом Програму діяльності Кабінету Міністрів України, яка містила значну кількість потенційних бюджетних зобов'язань: гарантій, дешевих кредитів, субсидій окремим секторам, пільг зі сплати податків. Однак ці ініціативи залишаються на порядку денному Кабміну. Користь для економіки від таких заходів має бути добре прорахованою і перевищувати потенційні втрати бюджету.

Істотні ризики пов'язані із загрозою політичної стабільності в державі, зокрема в контексті підготовки та проведення місцевих виборів 25 жовтня 2020 р, а також з огляду на можливе продовження карантинних обмежень до кінця року для попередження «другої хвилі» COVID-19 восени цього року. Також не виключений сценарій політичної дестабілізації в Україні внаслідок гібридної агресії Російської Федерації, що матиме безпосередній або опосередкований вплив на макроекономічні показники.

4 АНАЛІЗ ВПЛИВУ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ НА ОКРЕМІ СЕКТОРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

4.1 НАФТОГАЗОВА СФЕРА, АЗС.

Попри можливість здійснювати свою основну діяльність, в умовах карантину АЗС в Україні зіткнулися з величезними додатковими навантаженнями на людські та фінансові ресурси.

В квітні-травні 2020 року 55% автомобілістів України скоротили кількість поїздок на власному транспорті, при цьому 26% скоротили поїздки більш ніж на 40%¹⁷.

В умовах відсутності відповідної допомоги з боку держави, компанії взяли на себе відповідальність за здоров'я своїх співробітників та клієнтів, закупаючи засоби особистого захисту – рукавички, маски, антисептики (що в умовах дефіциту товарів достатньо важко робити). Крім того, підприємства самостійно закупають тести для діагностики коронавірусної інфекції серед персоналу.

У тому числі, АЗС витрачають кошти на проведення регулярних заходів з дезінфекції станцій, обробку приміщень спеціальними засобами.

В умовах обмеження руху громадського транспорту підприємства забезпечують перевезення своїх співробітників до місця роботи. Ті працівники, які зараз змушені працювати понаднормово – завгоспи, прибиральники – отримують доплату.

До втрати доходів і навантажень на роботу для АЗС додається інша проблема – різні спекуляції в медіапросторі. Вони стосуються здебільшого особливо чутливої для населення теми підвищення / зниження ціни на пальне.

Власне, ця картина відображає існуючу в Україні системну проблему – низький рівень обізнаності населення у питаннях базових економічних показників (в даному випадку – щодо питань ціноутворення на ринку

¹⁷ В Украине 55% автовладельцев во время карантина сократили поездки на личном транспорте - <https://delo.ua/business/v-ukraine-55-avtovladelcev-sokratili-poezdki-n-369393/>

пального). Як наслідок – для АЗС це створює ризики появи інфоприводів та маніпуляцій суспільною думкою різними політичними гравцями¹⁸.

Як відомо, на період карантину автозаправні станції потрапили до переліку закладів, які можуть надавати послуги громадського харчування. Ці послуги включають в себе можливість готувати каву та їжу «на виніс» у закритих ємностях.

Тим не менше, здавалося б чіткі рекомендації Кабміну щодо організації такого процесу викликають неоднозначні трактування на місцевому рівні. Мережі автозаправних станцій регулярно стикаються зі складнощами в організації відповідних процесів у різних населених пунктах, на відміну від інших закладів, що надають аналогічні послуги (таких як МакДрайв, наприклад).

Крім того, потрібно враховувати і наявність нелегальних автозаправних мереж. У той час як легальний бізнес стикається з проблемами повноцінного надання дозволених Кабміном послуг, в Україні продовжують безперешкодно функціонувати сотні незаконних заправок без ліцензій.

Тож поки залишається відкритим питання створення універсальних і прозорих механізмів, які б регулювали надання послуг харчування та в цілому діяльності АЗС по всій Україні.

Обсяги продажів на АЗС на самому початку карантину скоротилися на 20-25%, але потім відновили зростання. У зоні ризику малі мережі АЗС та окремі станції, які можуть поглинути великі мережеві АЗС¹⁹.

4.2 Туристична галузь

Туристична галузь України першою відчула на собі наслідки активної фази карантину. Більшість готелів до середини травня залишались зачиненими, не мали можливість офіційно приймати відвідувачів. Також обмеження торкнулися масових заходів – фестивалів, концертів, спортивних змагань, які зазвичай приваблюють гостей з різних міст та країн. У результаті одними із найбільш постраждалих внаслідок карантинних обмежень стали туристичні,

¹⁸ Робота АЗС в умовах карантину: погляд зсередини -

<https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2020/05/16/660555/>

¹⁹ Карантин ударил по АЗС. На западе Украины заправки пустуют. Что вообще происходит? -

<https://biz.liga.net/ekonomika/tek/article/karantin-udaril-po-azs-na-zapade-ukrainy-zapravki-pustuyut-cto-voobsche-proishodit>

курортно-рекреаційні та оздоровчі об'єкти (турбази, санаторії, пансіонати, оздоровчі комплекси), які практично повністю припинили свою діяльність.

За різними сценаріями, у 2020 році очікується падіння обсягу міжнародних туристичних прибутків на рівні 58-78 % порівняно з минулим роком. За оцінками експертів, відновлення попиту до рівня 2019 року займе не менше двох років, водночас авіакомпанії будуть змушені підвищити вартість в середньому на 43-54 %, що зменшить попит на подорожі²⁰.

В цілому, втрати туристичної галузі в Україні оцінюються у понад 1,5 млрд. дол. США²¹ Пізній початок курортно-рекреаційного сезону внаслідок впровадження обмежувальних заходів також створив кумулятивний ефект, який негативно вплинув як на індустрію відпочинку та подорожей, так і на супутні галузі – готельно-ресторанний бізнес, транспорт (пасажирські перевезення), роздрібну торгівлю, індустрію розваг та діяльність установ культури. На додачу до поточних та прогнозованих втрат, сфера туризму Українських Карпат цього року вже постраждала від низького попиту на гірськолижний відпочинок внаслідок аномально теплої зими.

Із введення адаптивної фази карантину, початком «високого сезону», справи в готельєрів покращились. Більше того, обмеження пересування (закриті кордони) сприяють розвитку внутрішнього туризму – зростає попит на відпочинок в Україні. Варто відзначити, що традиційно українські курорти відвідувала невелика кількість закордонних туристів, але глобальна пандемія змусила обирати українського відпочивальника замість Туреччини та Єгипту пляжні курорти Одещини та Херсонщини (станом на 2018 р. 88 % українців відпочивали за кордоном²². На жаль, транспортні обмеження, психологічний чинник (страх заразитись на COVID-19) стримують наявну внутрішню «відпусткову» міграцію населення.

В Україні виділяється група регіонів із яскраво вираженою туристичною специфікою, проте низка невирішених проблем гальмує розвиток внутрішнього туризму. В середньому в Україні частка валової доданої вартості

²⁰ Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків –: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>

²¹ За оцінками МКІП щодо втрати імпорту та експорту послуг, пов'язаних з подорожами, від пандемії – <https://mkms.gov.ua/news/3733.html>

²² Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків –: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>

(ВДВ) за видом діяльності "тимчасове розміщення й організація харчування" у загальному обсязі ВДВ складає 0,8%, в той час, як для Закарпатської області цей показник складає 1,7 %, Одеської - 1,6 %, Львівської - 1,5 %, Чернівецької, Івано-Франківської областей та м. Київ - 1,1 %. Проте за наявності необхідного потенціалу (сприятливі кліматичні умови, рекреаційний потенціал, розвинена транспортна мережа, вагома історико-культурна та архітектурна спадщина тощо), існують чинники, які стримують розвиток туристичної галузі:

- незадовільний стан доріг та під'їзних шляхів до об'єктів туристичного призначення, недостатній рівень розвиненості та висока вартість авіаційного сполучення;

- недостатня облаштованість рекреаційних територій та низький рівень туристичного сервісу, інтенсивна забудова прибережної смуги, що створює додаткове навантаження на комунальну інфраструктуру та веде до забруднення узбережжя та моря;

- низький рівень інформаційного супроводження туристичної діяльності, недостатній рівень управління галуззю;

- незадовільний стан туристичних об'єктів, зокрема, архітектурної спадщини;

- відсутність системної державної підтримки розвитку туристичної галузі;

- значний рівень тінізації сфери, що утруднюватиме протиепідемічний контроль, проте може спрацювати як певний компенсатор обтяжливості офіційних умов прийняття туристів у зареєстрованих суб'єктів діяльності;

- нецільове використання коштів від туристичного збору на місцях. У 2019 році завдяки зміні підходів до визначення ставок туристичного збору, надійшло до місцевих бюджетів 196,2 млн грн, що на 216,3% більше ніж у попередньому році, проте, ці кошти «розчиняються» в загальному фонді місцевих бюджетів²³.

З огляду на перспективи галузі в умовах глобальної пандемії COVID-19, слід також врахувати можливість залучення туристів із сусідніх держав (у разі

²³ Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків –: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>

прийняття рішення про відкриття кордонів), зокрема Республіки Молдова та Білорусі, для яких відвідання України має певні переваги: логістична доступність (особливо для громадян Молдови), відсутність мовного бар'єру, напрацьовані маршрути тощо. Проте практична реалізація цього попиту залежатиме від спроможності налагодити діяльність курортної інфраструктури в умовах протиепідемічних обмежень.

Схильність туристів до використання нелегальних та напівлегальних курортних помешкань залежатиме від готовності прийняття споживачами ризику ймовірного інфікування. А отже, санітарно-гігієнічні умови та можливість дистанціювання під час проживання та відпочинку будуть важливими чинниками конкуренції за споживача у сезоні 2020 року.

На заваді залученню споживачів може стати також бажання надавачів туристичних послуг компенсувати втрати частини сезону за рахунок підвищення цін, зменшення якості сервісу та витрат на облаштування об'єктів відпочинку. Утім вдалою така тактика може бути лише для бізнесів, які демонструватимуть високий рівень протиепідемічного захисту.

Наявні тимчасові позитивні тенденції не в змозі повноцінно компенсувати втрати від «простою» бізнесу. Адаптивний карантин не став панацеєю для туристичної сфери – часто в регіонах просто недотримуються жодних карантинних обмежень, тож готелі перетворюються на осередки розповсюдження коронавірусу. Очікувана економічна рецесія в Україні, падіння рівня добробуту населення, що матиме наслідком неможливість витратити гроші на відпочинок, ще більш деструктивно вплине на галузь.

4.3 БАНКІВСЬКА СФЕРА ТА СТРАХУВАННЯ

Банки увійшли в кризу у гарній формі. Достатність капіталу істотно перевищувала мінімальний рівень. Його надлишок банки тепер можуть використати для поглинання кредитних збитків та для подальшого кредитування. Фінансові установи стали високоефективними та прибутковими, тож, урешті, самі генерують капітал. Структура фондування також сприятлива – понад 90% зобов'язань залучено на внутрішньому ринку. Банківський сектор на сьогодні не залежить від ситуації на міжнародних ринках капіталу. Ліквідність фінансових установ висока як у гривні, так і в іноземних валютах.

У перші дні карантину розпочалися помітні відпливи коштів фізичних осіб. Така реакція клієнтів є типовою в умовах невизначеності і спостерігалася під час двох попередніх криз. Проте цього разу вона була дуже короткостроковою – уже через десять робочих днів залишки на рахунках знову почали зростати. Банки не мали труднощів із поверненням коштів вкладникам у повному обсязі на першу вимогу завдяки високій ліквідності. Максимальні кумулятивні відпливи коштів у гривні становили 7%, це значно нижче, ніж у попередні кризи.

Ліквідність банківської системи поза загрозою, Нацбанк рапортує про суттєве перевищення нормативу ліквідності по системі та ще й надав за квітень-червень більше 13 млрд грн кредитів рефінансування строком від 30 днів²⁴. Люди забрали із банків приблизно 10% валютних строкових вкладів, але залишки на гривневих поточних рахунках у людей стрімко пішли угору. Найбільш ймовірною причиною цього є те, що через закриття магазинів та інших закладів багатьом просто не було куди витратити кошти, а частина людей свідомо заощаджували, скоротивши поточне споживання. Кошти компаній впали до мінімуму у 90-95% карантинного рівня всередині квітня, але вже зараз відновилися до рівня початку року.

А ось кредитування уповільнюється: банки зважають на ризики неповернення коштів, тож зниження процентної ставки, хоча й відіграє певну роль, але на загальному фоні не надто велику. Після пом'якшення карантину першим (і єдиним) відновилося гривнєве роздрібне кредитування – але поки що його темпи відстають від докризового рівня. Вільні кошти банки розміщують переважно в ОВДП, фінансуючи дефіцит бюджету.

Зниження платоспроможності і погіршення споживчих настроїв також позначилися на кредитному попиті. Згідно з опитуванням банків він стримується різким падінням споживання послуг та багатьох груп товарів, перш за все тривалого вжитку. Проте падіння обсягів споживчих кредитів, що відбулося навесні, швидше за все, не буде тривалим. Цьому сприятимуть поступове відновлення економіки та значна пропозиція кредитів з боку банків

²⁴ НБУ видав банкам ще 5 мільярдів "довгого" рефінансу - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/13/662872/>

та інших фінансових установ. Обсяги кредитування надалі будуть дещо нижчими від докризового рівня²⁵.

Невизначеність від запровадження карантинних обмежень та розгортання кризи призвели до зниження частки строкових депозитів. Тож найближчим часом помітніше зростатиме обсяг коштів на поточних рахунках, у тому числі за рахунок зарплатних та соціальних проєктів. Частка строкових вкладів збільшуватиметься тільки у 2021 – 2022 роках через поліпшення економічних очікувань.

Водночас негативні наслідки поточної кризи можуть датися взнаки протягом найближчого року. Ключові загрози, які постають перед сектором, – зниження попиту на банківські послуги та погіршення якості обслуговування кредитів.

Сфера **страхування** також зазнала значної трансформації внаслідок карантинних заходів. Запит на онлайн-сервіси значно зріс, оскільки багато хто з клієнтів просто боїться зайвий раз приїжджати до офісу. При цьому офіси страхових компаній продовжують працювати, хоча й не в повноцінному режимі.

За останні два-три роки страховий ринок України дуже просунувся в онлайн. Багато в чому цьому сприяв запуск електронного ОСЦПВ. Сайти багатьох страхових компаній працюють у режимі вебмагазинів – продають страхові продукти онлайн або забезпечують їхню доставку.

Кількість укладених в Україні договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) в електронній формі у січні-червні 2020 року склало понад 1,3 мільйона штук, що в 3,2 рази більше, ніж за аналогічний період минулого року²⁶.

Крім того, є страхові агрегатори, на яких можна вибрати кращу пропозицію і також придбати страховку онлайн. З'явилося й багато онлайн-сервісів для врегулювання збитків, дистанційної оплати платежів тощо.

²⁵ Макроекономічний та монетарний огляд Національного банку України. Червень 2020 р. - https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2020-06.pdf?v=4

²⁶ Кількість електронних договорів ОСЦПВ в першому півріччі зросла в 3,2 рази - <https://www.unian.ua/insurance/strahuvannya-kilkist-elektronnih-dogovoriv-oscgv-zroslo-v-3-2-raza-novini-ukrajini-ta-svitu-11067842.html>

Ті компанії, які інвестували в онлайн останніми роками, зараз, під час кризи, почали повноцінно працювати у віддаленому режимі.

Але впровадження якісних онлайн-сервісів вимагає значних інвестицій, тому далеко не всі страховики можуть їх собі дозволити²⁷.

Допоміжним чинником для розвитку українського ринку страхування може стати продаж такої послуги, як страховий поліс для покриття витрат на лікування COVID-19. Такі страхові поліси можуть стати обов'язковими при виїзді за кордон і будуть користуватися популярністю.

4.4 НЕРУХОМІСТЬ

Пов'язані із пандемією COVID-19 карантинні заходи в Україні мали значний вплив на вітчизняний ринок нерухомості, і першою постраждала подорожна оренда квартир.

У зв'язку з закриттям кордонів та заборони руху транспорту всередині країни майже зник попит на короткострокову оренду житла у великих містах України, особливо це відчув на собі Київ, де тисячі квартир здавались подорожно. Ці квартири стали здаватися на тривалий термін, що вплинуло на ринок довгострокової оренди. Зниження доходів громадян внаслідок карантину та збільшення пропозицій від орендодавців знизило ціну на оренду приблизно на 30%, по даним асоціації спеціалістів з нерухомості України²⁸.

За прогнозами експертів ціна на оренду квартир досягне докарантинного рівня восени 2020 – взимку 2021 року, але все залежить від того, як швидко будуть зняті карантинні обмеження. У разі їх подовження восени ціна оренди продовжить поступово знижуватись.

Ринок вторинної нерухомості майже зупинився, кількість продажів впала на 80% порівняно з минулим роком. Покупці бажають отримати 20% дисконт, проте продавці неохоче йдуть на зниження ціни. Загалом, ціна на вторинному ринку нерухомості у великих містах України за березень-травень впала в середньому на 10%.

²⁷ Коронавірус vs бізнес: як карантин змінить ринок страхування - <https://mind.ua/openmind/20209198-koronavirus-vs-biznes-yak-karantin-zminit-rinok-strahuvannya>

²⁸ Карантинный рынок жилой недвижимости: когда и где в Украине лучше покупать жилье - <https://biz.liga.net/ekonomika/nedvizhimost/opinion/karantinnyy-rynok-jiloy-nedvizhimosti-kogda-i-gde-v-ukraine-luchshe-pokupat-jile>

10% будівельних компаній припинили роботу під час карантину та досі не відновили її, 23% компаній припиняли роботу на деякий час, 56% не припиняли будівництво. 75% будівельних компаній заявили про відкладення запуску нових проектів, понад 30% компаній заявили про скорочення персоналу.

Кількість угод впала більш ніж на 50% у 43% опитаних, на чверть – у 15%, 10% повідомили, що мають лише поодинокі угоди, а 3% – жодної.

У 5% будівельних компаній – продажі залишилися на рівні минулого року, ще стільки ж працюють на державному замовленні.

36% будівельних компаній планують вийти на докарантинні прибутки протягом 9–12 місяців, 28% – до півроку.

20% – протягом двох-трьох місяців з моменту завершення карантинних заходів.

У зв'язку із карантинном більшість компаній переглянули фінансові плани на 2020 рік, причому 51,% суттєво знизили показники, а у 18% відбулося незначне корегування. 28% планують переглянути свої фінплани найближчим часом²⁹.

Під загрозою опинилися будівельні компанії, що працюють за рахунок грошей покупців нерухомості, фінансуючи їхнім коштом наступні етапи будівництва. Відсутність продажів може зупинити будівництво, в результаті чого постраждають інвестори які придбали нерухомість на початковому етапі будівництва. За оцінками експертів у зоні ризику перебувають 15-20% новобудов по всій країні. Найближчим часом слід очікувати зупинки будівництва та банкрутств окремих будівельних компаній.

Забудовники масово запускають акції та пропонують знижки до 15% але це не допомагає, оскільки попит впав на 70-80% від минулорічного.

²⁹ Як карантин змінив ринок нерухомості: результати опитування - <https://100realty.ua/uk/articles/ak-karantin-zminiv-rinok-neruhomosti-rezultati-opituvanna>

4.5 СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Сільськогосподарська галузь є критичною для забезпечення продовольчої безпеки України. Торгівля сільськогосподарською продукцією є одним з двох основних джерел (інше – металургійна продукція) валютних надходжень в країну. Загалом аграрний експорт, передусім, зерно, дає Україні до 40% валютних надходжень. За 2019 рік аграрний експорт приніс державі понад 20 млрд. доларів³⁰.

Сільське господарство, як бізнес «на відкритому повітрі» з мінімальною кількістю людського ресурсу, відчуває карантинні обмеження найменше. Найкраще почувають себе представники великих агрохолдингів, що мають політичний протекціонізм та надлишкову фінансову спроможність. Карантинні заходи, пов'язані з поширенням коронавірусу, втратили явно виражений вплив на капіталізацію українських публічних агрокомпаній – акції «Астарта», «Кернел», МХП на біржі піднялись до рівня лютого 2020 р.³¹ Натомість найбільших втрат зазнають малі та середні фермерські господарства.

Серед адміністративних заходів, що мали місце під час карантину та безпосередньо вплинули на розвиток сільського господарства, слід назвати закриття ринків в березні-травні 2020 р. Унаслідок таких дій дрібні товаровиробники, які власне й мають складати основу сільського господарства, були позбавлені можливості реалізувати вирощену продукцію, не отримали коштів для задоволення інших потреб, крім продукції харчування. Враховуючи, що, за експертними оцінками, саме на продовольчих ринках зазвичай реалізується до 85 % ранніх овочів і ягід³², це зумовило проблеми із збутом вирощеної продукції, позбавило споживачів джерел постачання продовольчими товарами і поставила у скрутне фінансове становище дрібних фермерів та селян. Також наслідком цього процесу стала бартеризація стосунків у сільській місцевості, а це є однією з ознак кризи галузі.

Великі торгівельні мережі та крупні закупівельні фірми, протягом карантину підвищили ціни на сільськогосподарську продукцію, (незважаючи на спроби

³⁰ Коронавірус, карантин і посуха: чи буде Україна з хлібом цього року? –

<https://www.bbc.com/ukrainian/features-52441162>

³¹ Українські агрохолдинги відновлюються після падіння через корона вірус –

<https://agravery.com/uk/posts/show/ukrainski-agroholdingi-vidnovluutsa-pisla-padinna-cerez-koronavirus>

³² Щодо термінових заходів з підтримки дрібних селянських та фермерських господарств –

<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/fermerski-gospodarstva.pdf>

державного регулювання цін на окремі групи продовольчої продукції). Це мало наслідком зменшення попиту з боку населення, а також поступову зміну структури галузі, через зменшення суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції та, особливо, її реалізації. Саме цим обумовлене перевищення цін на продукти сільського господарства в Україні у квітні-травні на 20-40% (за різними продовольчими групами) порівняно з країнами ЄС³³.

Ситуація, що склалася внаслідок карантинних обмежень (а також у разі їх повторного застосування для протидії другій хвилі пандемії), містить загрози, пов'язані з погіршенням рівня продовольчої безпеки України, руйнуванням дрібного аграрного бізнесу, загостренням соціальної напруженості, тінізацією ринку агропродукції, що погіршує можливості протиепідемічного контролю цього процесу, провокує зростання цін на агропродукцію у торговельних мережах, стимулює її імпорт.

Обмеження можливості закупівлі саджанців плодовоовочевих культур матиме наслідком суттєве скорочення обсягів збору та реалізації врожаю в цьому секторі влітку-восени 2020 року та неможливість заготівлі плодово-овочевої продукції на наступний сезон, що відтворюватиме ситуацію дефіциту. Відсутність коштів у селян суттєво ускладнить посівну кампанію, що зменшить пропозицію сільськогосподарських товарів у наступному агропромисловому періоді, яка й без цього буде набагато меншою, враховуючи суху зиму.

Відсутність в селян обігових коштів вже негативно позначилось на супутній галузі – продажу сільськогосподарської техніки. За даними Асоціації “Український клуб аграрного бізнесу”, за ключовими позиціями у I кварталі цього року частково відбулось скорочення продажів у порівнянні з показниками аналогічного періоду 2019 р. Так, тракторів було продано на 19% менше, комбайнів — на 60%, самохідних обприскувачів — на 17%³⁴. За нинішніх обставин стає зрозуміло, що подальший розвиток отримають лізингові схеми купівлі-продажу сільськогосподарської техніки. Ті аграрії, які

³³ Карантин як механізм монополізації сільського господарства – <https://bit.ly/2CVHDIJ>

³⁴ Дефіцит навіяло: ринок сільгосптехніки в карантин значно скоротився – <https://business.ua/business/10131-defitsit-naviyalo>

раніше купували техніку за готівку, частіше обиратимуть різноманітні лізингові схеми.

Враховуючи зазначені чинники, фермери, позбавлені можливості реалізації власних продуктів та обігових коштів, будуть набагато поступливішими в процесі відчуження власної землі, нерухомості та засобів сільськогосподарського виробництва. Наслідком цього може стати подальше посилення монополістичних тенденцій у сільському господарстві. Альтернативою є об'єднання малих фермерських господарств для спільного пошуку рішень та протидії монополії великих агрохолдингів³⁵.

Серед позитивних чинників розвитку галузі, пов'язаних з коронавірусом, варто відзначити повернення в Україну заробітчанин – як кваліфікованих так й некваліфікованих робітників, які можуть бути залучені до сезонних сільськогосподарських робіт й компенсувати традиційний кадровий дефіцит фермерських господарств, зокрема тих, що розташовані в Центральній та Західній Україні. Водночас, у довгостроковій перспективі, внаслідок коронакризи аграрний бізнес втратить багато робочих місць через тенденції максимальної механізації та автоматизації процесів.

Існує також проблема «закриття» багатьох країн у плані експорту сільськогосподарської продукції через піклування про рівень особистої продовольчої безпеки. Через скорочення пропозиції на глобальному харчовому ринку це призвело до загальносвітового зростання цін на певні групи товарів, у тому числі – пшеницю й борошно. Україна (Державне агентство резерву України) офіційно та неофіційно (справа про «з'їдене мишами зерно»³⁶) продає зернові за кордон, користуючись нагодою ринкової кон'юнктури, ігноруючи національні інтереси України.

Водночас дешева нафта та коронакриза вдарять по цінах на фуражне (непродовольче) зерно, бо вони напряму пов'язані з цінами на енергоносії через біоетанол, сировиною для якого є цукрова тростина і кукурудза. Більшість заводів з виробництва біоетанолу в США зупинилася, бо він не витримує конкуренції за таких низьких цін на нафту. Щоб їх запустити знову,

³⁵ Карантин як поштовх для об'єднання малих фермерів і спільного пошуку рішень – <https://www.prostir.ua/?news=karantyn-yak-poshtovh-dlya-obiednannya-malyh-fermeriv-i-spilnoho-poshuku-rishen>

³⁶ У Держрезерві миші з'їли зерна на 800 млн грн, – Апостол - <https://agronews.ua/news/iz-derzhrezervu-znyklo-zerno-na-800-mln-hrn/>

потрібно знизити ціну на кукурудзу. Відповідно більше кукурудзи потраплятиме на ринки кормів, які вже й так перенасичені, оскільки попит на м'ясо також впав. Разом із прогнозами падіння попиту на червоне м'ясо зменшення цін на кукурудзу може бути найбільшим, а це якраз і є основна зернова культура України³⁷.

Внаслідок глобальної пандемії та обмежень, пов'язаних з нею, аграрний бізнес стане ще більш значущим для української економіки, що є прямим індикатором технологічної відсталості країни.

4.6 БІЗНЕС-ПОСЛУГИ, КОНСАЛТИНГ

Запровадження карантинних заходів в Україні негативно позначилося на роботі консалтингових компаній в Україні у порівнянні з іншими сферами надання послуг.

Найбільше на роботу консалтингових компаній вплинуло зниження ділової активності в Україні. Аналіз даних щодо відкриття та закриття компаній у період з 12 березня до 15 квітня 2020 року демонструє зниження темпів створення нових компаній у вітчизняному бізнес-просторі. Темпи створення компаній за досліджуваний період знизилися на 54,7% порівняно з аналогічним періодом 2019 року. Якщо у попередній рік дані Єдиного державного реєстру демонстрували реєстрацію 5 452 нових компаній, то зараз кількість таких компаній сягає 2 471 одиниць. Крім того, карантинні обмеження позначили тенденцію до частішого закриття відповідних фірм – у деякі дні відбувалося до 50 випадків закриття бізнесу³⁸.

Передбачається, що у разі продовження карантинних обмежень до кінця літа поточного року, компанії, що надають професійні послуги (маркетинг, консалтинг, дизайн), постраждають менше – продовження карантину не позначиться на 36% опитуваних підприємств у цій сфері³⁹.

Великі консалтингові фірми та компанії вже налаштували роботу в дистанційному режимі, поступово повертаючись до роботи в офісі з початку

³⁷ Зерно важливіше за нафту: що чекає сільське господарство після карантину –

<https://hromadske.ua/posts/zerno-vazhlivishe-za-naftu-sho-chekaye-silске-gospodarstvo-pislya-karantinu>

³⁸ Фарма – перша скрипка карантину. Огляд трендів у бізнесі - <https://youcontrol.com.ua/data-research/farma-persha-skrypka-karantynu-ohliad-trendiv-u-biznesi>.

³⁹ Який бізнес суттєво скоротить штат, якщо карантин продовжать - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/8/660271/>

травня 2020 року. Наразі в таких компаніях спостерігається оптимізація діяльності задля попередження можливих ризиків та збитків.

Щодо кадрового питання – одні фірми інколи відправляють своїх співробітників у відпустки, подекуди – у неоплачувані відпустки у вимушеному порядку. Інші скорочують штат працівників, віддаючи перевагу більш досвідченим співробітникам. Поширеною є також практика зменшення зарплат⁴⁰.

Попри скорочення штату співробітників консалтингові служби не стикаються на період карантину з суттєвим рівнем нестачі кваліфікованих кадрів – аналіз ринку праці демонструє, що за час поширення пандемії в Україні найменше вакансій було для працівників в сферах медіа, охоронних послуг і безпеки, юриспруденції, консалтингу і дизайну⁴¹.

Негативні тенденції спостерігаються у сфері ІТ-консалтингу – навіть ті компанії та фірми, які активно працюють в умовах карантину та отримують прибутки, змушені часто заморожувати свої проекти через логістичні проблеми (обмеження міжнародного авіасполучення). Крім того, суттєвим є вплив карантинних обмежень на економічну активність клієнтів консалтингових компаній (мова йде як про вітчизняних, так і про зарубіжних клієнтів, які змушені заморожувати свої проекти до кращих часів). Отже, компанії, залучені до сфери надання бізнес-послуг, несуть втрати через падіння рівня платоспроможності своїх кінцевих клієнтів – як бізнесу, так і фізичних осіб⁴².

⁴⁰ Ринок праці після карантину: Консалтинг. Велика четвірка витримає, а що буде з іншими? - <https://nv.ua/ukr/biz/experts/konsalting-pislya-karantinu-prognozi-i-poradi-yak-pidgotuvatisya-do-krizi-50089124.html>

⁴¹ Ринок праці оживає. Яку зарплату готові платити роботодавці - <https://nv.ua/ukr/biz/economics/yakih-fahivciv-shukayut-robotodavci-novini-ukrajini-50098157.html>

⁴² Безпечний режим: як ІТ-сфері вистояти в кризу - <https://business.ua/blog/10410-bezpechnij-rezhim-yak-it-sferi-vistoyati-v-krizu>

4.7 ТРАНСПОРТ

Від жорсткого карантину в Україні постраждали переважно пасажирські перевезення. Щодо сегменту вантажних перевезень, то падіння розпочалося іще до карантину. В основному це відбулося через зниження транзиту газу через територію України – трубопровідний транспорт працював на потужності у 40-60% минулорічного середньомісячного обсягу, хоча «Газпром» і сплачував за більші обсяги. Залізничний та автомобільний транспорт очікувано втратили частину вантажів у квітні в розпал карантину, відновлення поки що відбувається повільно. Пасажирообіг очікувано скоротився у січні-травні до половини минулорічного і відновлюватиметься у прямій залежності від карантинних заходів. Найбільш серйозні втрати – у залізниці та авіації, натомість автомобільні перевезення та громадський транспорт у містах почуваються дещо краще.

За обсягами транспортних перевезень очікуються значне зменшення. Так, міжнародні перевезення скоротяться на 30–40% через карантинні обмеження і падіння промислового виробництва.

На внутрішні перевезення очікує падіння 15–20% від загального обсягу вантажоперевезень. За підсумками року загальне падіння вантажоперевезень складе близько 10–15%. Тут підтримку автотранспорту становитимуть обсяги, що перейшли від залізниці.

У цілому автоперевізники недоотримають близько 3,8–4 млрд грн⁴³.

Пасажирські автоперевезення. Цей вид перевезень було зупинено на 2–3 місяці карантину (станом на липень 2020 р. в деяких регіонах відновився лише частково). У сегменті пасажирських перевезень очікується падіння на 45–50%.

У 2019 році офіційно було перевезено 1804 млн пасажирів. Водночас 60–80% ринку автоперевезень перебуває «в тіні». Ліцензовані автоперевізники, які беруть участь в конкурсах на маршрути, становлять не більше 30% від загальної кількості автоперевізників.

⁴³ Коронавірус vs бізнес: як переживає карантин транспортна галузь - <https://mind.ua/openmind/20210689-koronavirus-vs-biznes-yak-perezhivae-karantin-transportna-galuz>

Залізничний транспорт. Вантажні перевезення

Падіння обсягів перевезення вантажів АТ «Укрзалізниця» в першому півріччі 2020 року склало майже 9%.

Вантажні перевезення у 2020 році

Сценарій розвитку ситуації залежатиме від:

- тривалості карантинних заходів в Україні, їх жорсткості;
- світової кон'юнктури на сировинні товари з України (зерно, руда, метал);
- стану промислового виробництва в Україні;
- від періоду відновлення світової економіки;
- дій АТ УЗ щодо забезпечення безперервного перевезення вантажів.

Залізничний транспорт. Пасажирські перевезення

Пасажирські перевезення залізницею було повністю зупинено з 11 березня 2020 року, частково відновлено – у другій половині травня.

Під час карантину кількість призначених поїздів суттєво зменшилася, а продаж квитків на ці поїзди здійснювався на обмежену кількість місць у вагонах (50% місць), тому збитки АТ "УЗ" збільшаться як мінімум у півтора-

два рази (орієнтовно 1 млрд гривень, враховуючи те, що такі перевезення носять соціальний характер, а ціни на них регулюються державою).

Авіація. Найбільш потерпілий від карантинних заходів вид транспорту. За січень-липень 2020 р. авіаперевезення в Україні зменшилися на 69,3%⁴⁴.

У 2019 році загальний обсяг авіаперевезень склав близько 24 млн осіб. У 2020 році, згідно з оптимістичними прогнозами, це буде 14–15 млн осіб при відновленні перельотів у серпні-вересні 2020 року.

При цьому «Аерорух» фіксує майже повну зупинку авіатрафіку над нашою країною (падіння 97%).

Втрати галузі складуть близько 10–15 млрд грн.

Авіакомпанії мають запас міцності не більше ніж на три місяці. Подальший простій може призвести до банкрутства малих і середніх авіакомпаній. Існує великий ризик масового звільнення робітників, які працюють в цій сфері.

Так, один літак під простоем – це 4–5 екіпажів, або 36–50 осіб. Більшість вітчизняних компаній відправить персонал в неоплачувану відпустку. Виходу з кризи авіаторам варто очікувати не раніше 2021–2022 років.

Річковий транспорт. За підсумками року цей напрям покаже приріст. У 2019-му обсяг вантажів, перевезених водним транспортом, склав близько 12 млн тонн вантажів. Цьогоріч планується близько 13,5–14 млн тонн (або плюс 10–15%), за рахунок аграрних і будівельних вантажів. При цьому в 2020 році вперше аграрні вантажі можуть перевищити обсяги будівельних вантажів у структурі перевезень.

Крім того, приріст очікується і в портовій галузі. Приріст перевалки зросте на 10%, до 176 млн тонн, в основному за рахунок аграрних вантажів і руди⁴⁵.

4.8 ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ

Харчова промисловість та агропромисловий сектор вже постраждали в тій чи іншій мірі, причому деякі компанії харчової промисловості стикнулися зі швидким зростанням попиту на свою продукцію по мірі того, як панічне

⁴⁴ Державна авіаційна служба України. Оперативна інформація - <https://avia.gov.ua/pro-nas/statistika/operativna-informatsiya/>

⁴⁵ ⁴⁵ Коронавірус vs бізнес: як переживає карантин транспортна галузь - <https://mind.ua/openmind/20210689-koronavirus-vs-biznes-yak-perezhivae-karantin-transportna-galuz>

скуповування продуктів загострюється по всій країні, в умовах, коли в деяких випадках імпорту конкурентів обмежений. Інші сектори промисловості, наприклад, вітчизняні виробники харчових продуктів зазнали швидкого зниження попиту з боку секторів харчової промисловості, ресторанного бізнесу та кафе⁴⁶.

Аграрна Україна, де споживачі та бізнес мають досвід як ажіотажних розпродажів продукції, так і криз, пов'язаних із нестачею ринків для реалізації продовольства, пережила перший місяць карантину без порожніх полиць у магазинах і страху перед голодом. Зростання попиту на продукти харчування спричинило підвищення роздрібних цін на продукти на 1-4%, натомість бізнес змушений був відвойовувати ринки збуту – як в Україні, так і за кордоном. Першими та найбільш відчутного впливу зазнали зерновики, адже отримали обмеження експорту, яке призвело до скорочення продажу за кордон на 70%. У плодоовочевому бізнесі та тваринництві найбільше клопотів завдало закриття всередині країни місцевих базарів, де реалізовували більшість продуктів у регіонах⁴⁷.

Урядом було запроваджено заборону на експорт української гречаної крупи до 1 липня 2020 року. У МЕРТ пояснили, що на продуктових полицях в Україні раніше окрім місцевої була гречка з Білорусі, Росії та Казахстану. Проте ці країни припинили її експорт до України

Основні проблеми, які можуть виникати або виникають під час карантинних заходів – це обмеження для переміщення робітників сільського господарства та харчової галузі, надмірний контроль якості харчів, що може призвести до затримки поставок та залишити без необхідних продуктів населення, викликати різке підвищення цін.

Тваринники повідомляють про збільшення виробництва у молочній галузі та її безперебійну роботу.

Ринок яєць в Україні є профіцитним. Існуючі обсяги експорту не впливають на ціноутворення та не обмежують пропозицію на внутрішньому ринку, тим

⁴⁶ COVID-19: Вплив на харчову промисловість та агробізнес - <https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html>

⁴⁷ Коронавірус-2020 та харчова безпека: чи буде Україна з продовольством, а бізнес із гривнею - <https://agropolit.com/spetsproekty/721-koronavirus-2020-ta-harchova-bezpeka-chi-bude-ukrayina-z-prodovolstvom-a-biznes-z-grivneyu>

паче, експорт яєць за три місяці знизився порівняно з 2019 роком на 30%. Невеликим птахофабрикам складно реалізовувати свою продукцію, оскільки її значна частина продавалася через продовольчі ринки. Тому вони готові знижувати ціну тільки для того, щоб їхню продукцію забирали оптовики чи невеликі магазини. Через закриття ринків, продукцію відправляють великими партіями на склади. Попит на курятину сильно коливався навіть у докарантинний період, зараз ажіотаж трошки спав. Ціни змінюються у межах 5-6%.

Водночас, продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO) попередила, що світ наразиться на небезпеку продовольчої кризи, якщо не забезпечить для можливостей вирощувати та збувати с/г продукцію. Їхній прогноз – можливе підвищення цін на м'ясо та продукти, які швидко псуються.

У Мінекономіки зазначають, що запровадження державного регулювання цін на товари першої необхідності унеможливило їхнє різке зростання. Крім того, на відміну від попередніх місяців, в травні-липні ажіотажний попит з боку населення на специфічні товари, зокрема цибулю, лимони, часник тощо, вже не спостерігався. Також подешевшала молочна продукція, соняшникова олія, цукор, томати та інше. Попри уповільнення зростання цін на товари короткострокового користування, інфляційний тиск на продовольчому ринку (продукти становлять до 45% товарів) залишається високим. Так, найбільше зросли ціни на сирі продукти сезонного характеру, зокрема на ягоди⁴⁸.

4.9 МЕДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРЕПАРАТИ

В умовах поширення коронавірусної інфекції виробництво фармацевтичної продукції в Україні на кінець квітня стрибнуло вгору – на 22%⁴⁹. Також компанії з виробництва фармацевтичних препаратів і матеріалів стали лідерами за кількістю новостворених юросіб – їхня чисельність збільшилась на 600%⁵⁰. На період введення карантину в Україні спостерігався підвищений попит на антибіотики, противірусні засоби, протикашльові та

⁴⁸ В Україні в травні прискорилося подорожчання продуктів харчування -

<https://www.unian.ua/economics/finance/inflyaciya-v-ukrajini-v-travni-priskorilosya-podorozhchannya-produktiv-harchuvannya-novini-ukrajina-11052488.html>

⁴⁹ Життя на карантині: ліки та продукти замість меблів і авто -

<https://minfin.com.ua/ua/2020/04/27/44307627/>

⁵⁰ Фарма – перша скрипка карантину. Огляд трендів у бізнесі - <https://youcontrol.com.ua/data-research/farma-persha-skrypka-karantynu-ohliad-trendiv-u-biznesi>.

жарознижувальні засоби (здебільшого, за червень-квітень 2020 року). Разом з тим, у травні сильно впав імпорт фармацевтичної продукції – на 42,5%, до \$101,1 млн. Але з початку року у цьому секторі фіксується зростання на 6% – до \$792,5 млн.⁵¹

Для фармацевтичної галузі важливим трендом став розвиток онлайн-продажів – Кабінет міністрів на час карантину в Україні дозволив дистанційний продаж ліків і медичних товарів, а також здійснення доставки безпосередньо покупцям із дотриманням умов транспортування⁵². Перші підсумки роботи сервісу поштової доставки медикаментів з аптек свідчать про значний попит серед українців на цю послугу. Протягом першого місяця дії послуги (з 10 квітня до 10 травня) Нова пошта надіслала одержувачам понад 32 тисячі відправлень із медичними препаратами. 24% посилок були доставлені в села та невеликі селища. 36% – це замовлення жителів міст. Інші 40% посилок були доставлені одержувачам у Києві й обласних центрах⁵³.

За останні 3 місяці карантину українці замовили майже 55 тисяч посилок з медикаментами через новий сервіс Укрпошти з доставки ліків. Найбільше ліків було доставлено у сільську місцевість. При цьому, найпопулярнішими медикаментами для доставки через Укрпошту стали серцево-судинні, заспокійливі, знеболювальні, а також препарати для лікування підшлункової залози та астми, парацетамол. Найбільше ліків (майже 70%) було доставлено у сільську місцевість.

Разом з тим, фармкомпанії на період карантину стикаються з такими проблемами як от зростання курсу долара, подорожчання логістики та її ускладнення, порушення глобального ланцюжка постачань у фармсекторі, що тягне за собою затримки у постачанні та підвищення вартості активних фармацевтичних інгредієнтів (АФІ). Наприклад, «Фармак» імпортує з КНР до 20% речовин і внаслідок зупинки в Китаї виробництв ціни на сировину одразу зросли на 40%⁵⁴. Також спостерігається дефіцит ліків для інтенсивної терапії та виникнення вузьких місць під час їх виробництва/розподілу; а також спад

⁵¹ Українці на третину скоротили споживання імпортованих товарів - <https://thepage.ua/ua/news/podatkovy-nadhodzhennya-vid-importu-skorotilisya-na-tretinu>

⁵² Уряд дозволив дистанційний продаж ліків - <https://www.slovovidlo.ua/2020/03/23/novyna/polityka/uryad-dozvolyy-dystancziyniy-prodazh-likiv>

⁵³ За період карантину Нова Пошта доставила українцям понад 32 тисячі посилок з медикаментами - <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/7261>

⁵⁴ Фармацевти на передовій - <https://www.epravda.com.ua/projects/farmak/2020/05/7/660199/>

попиту на рецептурні препарати через мінімізацією контакту пацієнтів із системою охорони здоров'я⁵⁵.

Спостерігаються проблеми із реалізацією рішення Верховної Ради України про спрощення закупівель для боротьби із COVID-19 (замовникам дозволили укладати прямі контракти з постачальниками щодо закупівлі товарів та послуг із затвердженого Кабміном переліку). На середину червня 2020 року, за цією процедурою державні замовники здійснили 33 726 закупівлі на загальну суму 4,3 млрд грн. Однак відкритим залишається питання щодо цільового використання коштів та корупційної складової⁵⁶.

На період карантину залишається актуальною проблема закупівлі ліків для тяжкохворих, які хворіють на рак, серцево-судинні та рідкісні захворювання, вірусні гепатити, туберкульоз, ВІЛ/СНІД. Наразі пацієнти суттєвого дефіциту потрібних препаратів не відчують, однак він може проявитися вже у жовтні 2020 року. При цьому проблематичним є вирішення питань із документацією з міжнародними партнерами, виготовленням ліків і доставкою препаратів в Україну⁵⁷.

4.10 ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ — ОПЕРАТОРИ ЗВ'ЯЗКУ, ІНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРИ

Роль та значення телекомунікаційної сфери значно зростає внаслідок глобальної пандемії COVID-19 та жорстких епідеміологічних обмежень. Через карантин і перехід багатьох на віддалену роботу, українці стали набагато більше користуватись Інтернетом. Природно, це — істотно збільшило навантаження на мережі телекомунікаційних операторів.

Провідні мобільні оператори України, такі як «Київстар» та «Vodafone» перевели близько 80% співробітників на дистанційну роботу⁵⁸. Обсяги

⁵⁵ Наслідки пандемії COVID-19 для фармацевтики: виклики для галузі та для країни - <https://nv.ua/ukr/biz/experts/yak-pandemiya-vplinula-na-rinki-farmacevtika-do-chogo-vzhe-chas-gotuvatisya-sektoru-ostanni-novini-50090547.html>

⁵⁶ 00 днів карантинних закупівель: як МОЗ, МВС та інші використали пандемію для мільйонних корупційних схем - <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/06/23/7256712/>

⁵⁷ Закупівлі на карантині: чому важкохворі пацієнти можуть лишитися без ліків? - https://lb.ua/society/2020/04/22/455935_zakupivli_karantini_chomu.html

⁵⁸ Карантин та українські телекомунікації: навантаження посилює, тарифи не виростуть - <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2911889-karantin-ta-ukrainski-telekomunikacii-navantazenna-posilne-tarifi-ne-virostut.html>

використання голосового трафіку збільшились на 10-15%⁵⁹. Компанії продовжують розвивати інфраструктуру 4G, підключаючи до неї нові населенні пункти (на сьогодні доступ мають 57% населених пунктів, в яких проживає 82% населення)⁶⁰. На час карантину компанія «Київстар» надала абонентам можливість безкоштовно здійснювати дзвінки на номери служб, де можна дізнатись інформацію про заходи профілактики розповсюдження коронавірусу. Фахівці «Vodafone» відмічають органічне зростання трафіку, зокрема, за рахунок збільшення спілкування в месенджерах, соціальних мережах. Однак глобально, трафік мобільного Інтернету із введенням карантину практично не змінився в порівнянні з докарантинним періодом, що говорить про те, що користувачі в умовах дистанційної роботи віддавали перевагу саме використанню домашнього фіксованого Інтернету.

Значну частину роботи українського сегменту всесвітньої мережі забезпечують точки обміну трафіку. З початком карантину обсяг трафіку на UA-IX та Giganet збільшився приблизно на 25-30%, що змусило збільшувати пропускну здатність каналів на денний період. Провідні провайдери (Rautina, Vega, Воля), що інвестували в розвиток інфраструктури, мають достатній запас ємності мережі⁶¹. Натомість на початковому етапі карантину (у березні-квітні 2020 р.) проблеми мали онлайн-сервіси та сайти, що не очікували великої кількості відвідувачів. Проте на початок літа 2020 р. подібних прецедентів поменшало.

Телекомунікаційні оператори та Інтернет-провайдери декларують бажання не підвищувати тарифи для бізнесу та населення, не зважаючи на посилений попит та підвищене завантаження системи. Провайдери відзначають ріст навантаження на служби підтримки абонентів, через що доводиться їх вдосконалювати (посилювати онлайн-канали обслуговування клієнтів, збільшувати пропускну спроможність контакт-центру, розширювати

⁵⁹ Карантин та українські телекомунікації: навантаження посилює, тарифи не виростуть - <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2911889-karantin-ta-ukrainski-telekomunikacii-navantazenna-posilne-tarifi-ne-virostut.html>

⁶⁰ Бум інтернету в Україні: чи готові ми до стрибка в онлайн - <https://www.unian.ua/science/bum-internetu-v-ukrajini-chi-gotovi-mi-do-stribka-v-onlayn-novini-11039603.html> с

⁶¹ Карантин та українські телекомунікації: навантаження посилює, тарифи не виростуть - <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2911889-karantin-ta-ukrainski-telekomunikacii-navantazenna-posilne-tarifi-ne-virostut.html>

функціональні можливості персонального кабінету та забезпечувати додаткове інформування для кожного споживача).

Через пандемію частина співробітників «Укртелеком» – понад 5 тисяч працівників з різних функціональних підрозділів – були переведені на віддалену роботу, з дому. Інша частина працівників, які відповідають за роботу критичних елементів інфраструктури оператора, працюють на робочих місцях із дотриманням протиепідеміологічних правил⁶².

Пандемія COVID-19 серед іншого загострила питання кібербезпеки, адже кризові ситуації традиційно викликають активізацію різноманітних хакерських угруповань. Основними факторами, що потенційно сприяли підвищенню деструктивної кіберактивності були: збільшення кількості потенційно уразливих з'єднань, які можуть призвести до компрометації інформації або самої організації, або її працівників; інтенсифікація електронних платежів, що викликає посилену увагу кіберзловмисників до шахрайської діяльності; зростання кількості фішингових атак – збільшення фальшивих листів (із malware-вкладеннями) та фальшивих сайтів (для збору персональної та банківської інформації громадян); додаткове посилення паніки може бути однією з цілей операцій впливу з боку інших держав, які можуть бажати використати ситуацію у власних інтересах⁶³.

Пандемія COVID-19 загострила ще декілька питань, які можуть мати довгостроковий вимір. По-перше, поєднання потреби кіберспостереження та дотримання прав людини. Уряди шукають можливості збільшення точності відслідковування як вже заражених людей, так і тих, з ким вони мали контакти. В тому числі – з використанням сучасних технологій. Однак найбільші можливості для такого виявлення можуть конфліктувати з правами людини. Це актуалізує питання про межі втручання держави у життя громадян в умовах реальної загрози національній безпеці. По-друге, система охорони здоров'я (включаючи елементи поставок в ній) набуває нового значення як критична інфраструктура. Хоча й раніше елементи системи охорони здоров'я відносили до критичної інфраструктури, проте зараз фокус такого віднесення

⁶² Карантин та українські телекомунікації: навантаження посилює, тарифи не виростуть - <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2911889-karantin-ta-ukrainski-telekomunikacii-navantazenna-posilne-tarifi-ne-virostut.html>

⁶³ Дубов Д. COVID-19: ключові кібербезпекові тренди - <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/cyber-security-covid-19.pdf>

зміщується: від розуміння критичності як сфери циркуляції чутливих персональних даних пацієнтів до об'єктів, від яких залежить життя значних мас людей. При цьому рівень кіберзахисту таких об'єктів часто є незадовільним.

Проблемою є й навмисне пошкодження інфраструктури – «Укртелеком» зазначає, що тільки за повний перший тиждень карантину (з 16 по 22 березня) було викрадено і пошкоджено понад 14 тис. метрів телекомунікаційного кабелю різного типу, сотні одиниць обладнання⁶⁴. Загалом за перші три місяці 2020 року телеком-оператор зафіксував більше 2 тис. посягань на інфраструктуру⁶⁵. Крадіжки не припиняються і створюють проблеми для стабільного забезпечення населення Інтернет-зв'язком.

Здатність суспільства, держави у разі потреби оперативно переходити на дистанційний режим роботи – це питання не тільки про інтернет-трафік та безпеку, а про фізичну, інфраструктурну можливість це зробити. І саме це питання доступу в умовах карантину – становить стратегічну проблема, що потребує негайного вирішення. Фіксований Інтернет є недоступним для 40% сільських жителів України, що зумовлює нерівномірний розвиток територій.

Карантин не змінив тренд на діджиталізацію держави, але навпаки значно прискорив динаміку такого переходу і, що найголовніше, продемонстрував безальтернативність такого шляху.

4.11 МЕДІА

Карантин істотно вплинув на дозвілля і медіаспоживання населення України. Головними для українців стали питання безпеки – особистої, близьких та рідних. Основні канали комунікацій з аудиторією – це соцмережі (Facebook, YouTube, Instagram), майданчики поширення відеоконтенту, телебачення і месенджери. Ключовим фактором вибору каналу комунікації є наявність новин і доступ до актуальної інформації. Головні засоби комунікацій: смартфон і телебачення⁶⁶.

⁶⁴ Крадіжки продовжуються попри карантин - <https://ukrtelecom.ua/presscenter/kradizhki-prodovzhuyutsya-popri-karantin/>

⁶⁵ Бум інтернету в Україні: чи готові ми до стрибка в онлайн - <https://www.unian.ua/science/bum-internetu-v-ukrajini-chi-gotovi-mi-do-stribka-v-onlayn-novini-11039603.html>

⁶⁶ Що роблять та які медіа споживають українці на карантині – <https://sostav.ua/publication/shcho-roblyat-ta-yak-med-a-spozhyvayut-ukra-nts-na-karantin-84853.html>

Через карантин і можливу фінансову кризу багато українських ЗМІ припинили співпрацю з фрілансерами, скоротили зарплати, а деякі навіть закрили проекти. У видань значно зменшилася кількість реклами, що впливає на роботу передусім незалежних ЗМІ. Кількість реклами та спецпроектів таких порталів як «Українська правда» чи «ЛІГА.net» в квітні 2020 р. зменшилась на 40-50% у порівнянні із березнем, що змусило перебудовувати фінансову модель⁶⁷. За результатами опитування, яке провела Національна спілка журналістів України з 27 березня по 6 квітня, 82% редакторів скаржаться на втрату рекламодавців через карантин. А 9% опитаних ЗМІ взагалі призупинили свою діяльність на час карантину⁶⁸. Про виникнення заборгованості за оренду або комунальні платежі у березні інформувала п'ята частина ЗМІ.

Абсолютна більшість українських ЗМІ, пристосовуючись до умов карантину, змінила свої редакційні реалії: у 71% ЗМІ співробітники працюють і дистанційно, і в редакціях, 23% медіа повністю перейшли на дистанційну роботу. 22% журналістів зіткнулися з затримкою та зменшенням зарплат. У 11% опитаних фрілансерів скоротилася кількість замовлень, у 9% — замовлення зникли взагалі. А 3% співробітників редакцій відповіли, що їх відправили в неоплачувану відпустку⁶⁹. Вже в найближчий перспективі, за збереження негативних тенденцій, гостро постане проблема безробіття журналістів. Задля попередження ЗМІ запускають кампанії зі збору пожертв. Зростає ризик зникнення незалежних ЗМІ, посилення олігархічних впливів на формування медійного порядку денного.

Пандемія COVID-19 та карантинні обмеження пов'язані з нею, створили умови для зростання впливу медіа-корпорацій, підвищення чутливості населення до засобів інформаційної війни, пропаганди. Природнім наслідком тривалої ізоляції населення є масовий психологічний ефект, споріднений з легкою формою посттравматичного синдрому. В цих умовах кристалізується

⁶⁷ Як виживають українські медіа в умовах карантину – <https://povaha.org.ua/yak-vyzhyvayut-ukrajinski-media-v-umovah-karantynu/>

⁶⁸ Українські ЗМІ на карантині різко втрачають доходи та накопичують борги – <http://nsju.org/novini/ukrayinski-zmi-na-karantyni-rizko-vtrachayut-dohody-ta-nakopychuyut-borgy-doslidzhennya-nszhu/>

⁶⁹ Українські журналісти в період карантину – <https://imi.org.ua/monitorings/ukrayinski-zhurnalisty-v-period-karantynu-analitychnyj-zvit-za-rezultatamy-opytuvannya-i32608>

виключна роль ЗМІ у формуванні картини реальності. Певну перевагу отримують держави, що мають контроль за ЗМІ.

В умовах гібридної агресії РФ проти України активізувалась деструктивна діяльність медіа, афілійованих з проросійськими політичними силами. Вихід локалізованого продукту із проросійським баченням на загальнонаціональних телеканалах посилює політичний ефект пропаганди, сприяє популяризації деформованого бачення на оточуючу реальність, викриваючи неефективність західної моделі управління, безпорадність політиків тощо. Основна мета – посіяти паніку в суспільстві, сумніви щодо дій уряду, підірвати довіру до правоохоронних органів. Горизонтом подібних інформаційних акцій в Україні є місцеві вибори, що мають відбутись 25 жовтня 2020 р. РФ розраховує на перемогу в Південно-Східних областях політичних сил, зорієнтованих на Росію, й підживлює їх через проведення популістських інформаційних акцій, зокрема використовуючи медіа.

Медіа є головним каналом отримання інформації населенням стосовно COVID-19. Кількість новин про коронавірус в червні, у порівнянні з квітнем, суттєво знизилася - з 45% до 31% від загальної кількості новин в регіональних онлайн-медіа. Водночас кількість новин про вихід із карантину в онлайн-медіа склала 69% від загальної кількості новин про карантин. Така кількість новин про припинення карантину створила в аудиторії уявлення про безпеку та подолання вірусу, що не відповідає дійсності, й призвело до зворотного ефекту – збільшення хворих та поширення COVID-19 на нові регіони (Львівська, Рівненська, Харківська, Одеська області). Відзначимо, що найбільше таких новин опублікували онлайн-медіа Одеси (82% новин від загальної кількості новин про карантин), Волині (80%) і Львова (75%)⁷⁰.

Проблемним є становище регіональної преси (зокрема друкованої), що фінансувалась за рахунок місцевих бюджетів. Із реалізацією реформи децентралізації, адміністративним укрупненням районів, більшість районних газет будуть позбавлені основного джерела фінансування (бюджетів районних рад). Карантин деструктивно позначився на локальному малому бізнесі, зменшивши надходження газет від реклами. Також виникали ситуативні проблеми з дистрибуцією через транспортні обмеження (поштарі не могли

⁷⁰ 69% «карантинних» новин в регіональних медіа стосуються виходу з карантину: дослідження IMI – <https://imi.org.ua/monitorings/69-karantynnyh-novyn-v-regionalnyh-media-stosuyutsya-vyrodu-iz-karantynu-doslidzhennya-imi-i33504>

користуватись громадським транспортом), друком продукції (через зупинення роботи типографій). Окремі видання припиняли випуск газет та були змушені скорочувати штат до 2-3 осіб.

4.12 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ІТ-сфера в Україні постраждала менше, аніж інші галузі. До пандемії коронавірусу вітчизняний ІТ-сектор зростав на 25-30% щорічно. В цьому році зростання не припиниться, але скоріш за все не досягне минулорічних показників.

В Україні понад 1600 компаній надають ІТ-послуги. Особливістю цієї галузі також є наявність великої кількості самозайнятих спеціалістів. Станом на травень 2020 року (за даними Мін'юсту⁷¹) в Україні налічувалось близько 183 000 ФОПів за ІТ-КВЕДами, в той час як у 2019 цей показник становив ~151 000, а у 2018 ~123 000. Тобто, у порівнянні з минулим роком приріст ІТ-фахівців сьогодні становить +22%, а якщо враховувати й тих, хто працевлаштований за КЗпП - загальна кількість айтишників перевищує 200 000 спеціалістів. Таким чином українська ІТ-індустрія зберегла своє феноменальне зростання у 25-30% щорічно⁷².

Найбільше в сфері інформаційних технологій постраждав аутсорс, особливо той, що пов'язаний з туризмом. Зростання замовлень відчули, насамперед, розробники ігор — у низці компаній справи пішли навіть краще, ніж до карантину. Кількість вакансій в геймдев індустрії у квітні зросла на 11%.

У квітні деякі гравці ІТ-ринку заявили про відтермінування строків запуску певних проєктів чи зменшення бюджетів. Компанії сфокусувалися на оптимізації команд, операційних витратах та на бізнес-процесах. У квітні-травні приблизно 98% ІТ-фахівців працювало в домашніх умовах. Виключення становили технічні спеціалісти, які забезпечують роботу інфраструктури компаній⁷³.

⁷¹ Портал відкритих даних. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань - https://data.gov.ua/dataset/1c7f3815-3259-45e0-bdf1-64dca07ddc10/resource/06bbccbd-e19c-40d5-9e18-447b110c0b4c?filter=all_time

⁷² Ефективний механізм ІТ-ФОП: загрози, переваги і світові тенденції - https://biz.ligazakon.net/ua/analytics/196930_efektivniy-mekhanizm-it-fop-zagrozi-perevagi--svtov-tendents

⁷³ ІТ в епоху коронавірусу: як справляється індустрія - <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/04/1/658802/>

Одним з негативних чинників, який істотно вплинув на галузь, стало те, що сфера інформаційних технологій в Україні орієнтувалася на клієнтів західних країн, активно зростаючи разом з ними. Тепер, коли ці країни зазнають спад виробництва українська ІТ-індустрія також може зіткнутися з падінням обсягів замовлень⁷⁴.

Існують глобальні прогнози Gartner про скорочення на 8% світових витрат на ІТ-послуги. Втім, вартість послуг українських інженерів і раніше є однією з найбільш конкурентоспроможних у світі і точно мало не найбільш конкурентоспроможною в Європі⁷⁵.

Фактори, які будуть сприяти відновленню ІТ-галузі в Україні^Λ

По-перше, більшість компаній цієї сфери можуть без шкоди для себе перейти на віддалену роботу.

По-друге, чимало з них пропонують онлайн-рішення, попит на який тільки зростатиме. Це сервіси для населення, які допомагають, наприклад, замовляти доставку продуктів та готової їжі, чи купувати онлайн, тобто залишаться затребувані серед клієнтів. Для бізнесу надважливим буде програмне забезпечення, яке дасть змогу бути більш ефективними і організовувати свою роботу поза офісом, аби пом'якшити втрати від сповільнення росту чи зупинки роботи.

По-третє, через перехід на віддалену роботу багато компаній занепокоїлися захистом даних, тому зростає все, що пов'язано з кібербезпекою. Ті, хто з якихось причин не вводили електронний документообіг, почали це робити⁷⁶.

⁷⁴ COVID-19 и IT-индустрия: удар под дых или окно возможностей? - <https://nv.ua/biz/experts/kak-izmenitsya-rynok-it-posle-pandemii-koronavirusa-poslednie-novosti-50087999.html>

⁷⁵ Як коронавірус змінює ІТ-сферу в Україні та світі - <https://www.imena.ua/blog/coronavirus-chang-it-in-ukraine-and-world/>

⁷⁶ Криза через коронавірус: наскільки вплине на ІТ-галузь та чи спровокує звільнення - https://techno.24tv.ua/kriza_cherez_koronavirus_naskilki_vpline_na_it_galuz_ta_chi_sprovokuye_zvilnennya_n1300752

4.13 ЛОГІСТИКА ТА ПОШТА

В умовах запровадження карантинних заходів сфера логістичних перевезень працює в умовах необхідності дотримання вимог щодо протиепідемічної безпеки: водіїв фур та персонал вантажних потягів і суден, які перетинають кордон, перевіряють на стан здоров'я.

Логістичні перевезення на період карантину не зазнають значних збитків у порівнянні з іншими сферами діяльності, однак і тут присутній ряд проблем, пов'язаних з обмеженням руху між областями, блокпостами і перевітками, що зменшують вантажопотік та впливають на втрату часу між транспортуваннями⁷⁷. Інші проблеми в логістиці на період карантину включають в себе брак водіїв, можливе зростання тарифів на залізничні вантажоперевезення, відсутність зворотних контейнерів для морських перевезень тощо.

Закриття підприємств в Україні та Європі через коронавірус вплинуло на обсяги міжнародних автомобільних перевезень. Ще в березні відчувався попит на транспорт, однак вже у квітні він почав падати. Наразі спад в автомобільній галузі становить близько 20%, хоча в останній час спостерігається ситуація поступового відновлення роботи. У галузі вантажних авіаперевезень у всьому світі спостерігається зниження попиту на 15%. Водночас, скасування пасажирських рейсів вплинуло і на вартість послуг доставки вантажів, оскільки більшість із них раніше доставлялись пасажирськими літаками⁷⁸.

Вплив карантинних заходів здебільшого позитивно відобразився на роботі поштових служб в Україні. Компанія «Нова пошта» за перші 6 місяців 2020 року доставила понад 128 млн посилок і вантажів, що на 32% більше, ніж за аналогічний період минулого року. При цьому у другому кварталі 2020 року, якраз на пік періоду карантину, обсяги кур'єрської доставки зросли на 35%. Особливою популярністю при цьому почала користуватися доставка ліків поштою, запущена з квітня. За три місяці «Нова пошта» зробила більш 82 тис таких відправлень, з яких 50% були доставлені в села та районні центри. Крім того, за вказаний період зросли і показники міжнародної доставки – було

⁷⁷ Український транспорт і коронавірус: як впливає карантин на ключову галузь економіки - <https://www.radiosvoboda.org/a/30498066.html>

⁷⁸ Логістика в умовах карантину: чи є шанс на відновлення - https://biz.ligazakon.net/ua/analytcs/195323_logstika-v-umovakh-karantinu-chi--shans-na-vdnovlennya

доставлено більше 2,4 млн посилок і вантажів, що в 2 рази більше, ніж за аналогічний період 2019 року⁷⁹.

Інша поштова служба – «Укрпошта» – за два місяці карантину транспортувала понад 500 тон відправлень українських експортерів. При цьому у березні падіння обсягу перевезень сягнуло 30% в порівнянні з аналогічними тижнями 2019 року, однак вже в травні зростання експорту сягнуло 42% до рівня минулого року⁸⁰. Крім того, за три місяці карантину «Укрпошта» відправила майже 55 тисяч посилок з медикаментами в різні регіони України, серед яких майже 70% медикаментів були відправлені у села. При цьому якщо в квітні було близько таких 500 замовлень вдень, то наразі кількість відправлень щодня збільшилася більше, ніж удвічі⁸¹.

Жорсткі обмежувальні заходи у зв'язку з епідемією коронавірусу істотно відбилися на ринку роздрібної торгівлі і подальших планах з розвитку ритейлу в Україні. Багато торгових компаній скорочують витрати, деякі закриваються. Близько 55% опитаних компанією Colliers International ритейлерів у травні 2020 р. зазначили, що закрили всі свої локації. В форматі «точки видачі» лишилось працювати близько 13% респондентів⁸².

Через вимушене зачинення фізичних магазинів ритейл-операторам довелося переходити в онлайн. У тих із них, хто й раніше активно розвивав інтернет-напрямок, кількість користувачів зросла на 30-70%. Для тих, хто до кризи не мав власного онлайн-магазину з повним асортиментом товарів, наповнення сайту стало головним завданням перших карантинних тижнів. Тому в інтернет-представництвах брендів, що передусім асоціювалися з офлайном, в окремих випадках спостерігалось падіння трафіку на понад 20%⁸³.

Зростання онлайн-продажів не змогло перекрити падіння офлайну. Аналітики з GfK порахували, що інтернет-продажі повинні вирости мінімум вчетверо,

⁷⁹ На тлі карантину "Нова пошта" на третину збільшила доставку посилок - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/6/662596/>

⁸⁰ «Укрпошта» у травні збільшила кількість закордонних відправлень на 40% - <https://uprom.info/news/other/logistika/ukrposhta-u-travni-zbilshyla-kilkist-zakordonnyh-vidpravlen-na-40/>

⁸¹ За 3 місяці доставки ліків через Укрпошту українці замовили майже 55 тисяч посилок, - Владислав Криклій - <https://www.kmu.gov.ua/news/za-3-misyaci-dostavki-likiv-cherez-ukrposhtu-ukrayinci-zamovili-majzhe-55-tisyach-posilok-vladislav-kriklii>

⁸² Як COVID-19 вплинув на ритейлерів в Україні? Результати опитування – <https://www2.colliers.com/uk-UA/Research/2020-05-14-Survey-of-retailers-of-Ukraine>

⁸³ Pro-Consulting: Ритейл під час та після карантину - <https://commercialproperty.ua/interview/riteyl-pid-chas-ta-pislya-karantynu/>

щоб компенсувати повне закриття магазинів. За даними Evo.business, карантин додав додаткових 20% зростання продажу на маркетплейсах. Водночас за даними GfK, в Україні продажі побутової техніки та електроніки у магазинах просіли наполовину⁸⁴. За даними одного з найбільших операторів ринку, інтерес покупців до побутової техніки й електроніки знизився на 37%, чек став довшим, але загальна сума зменшилася, оскільки користувачі обирають дешевші товари⁸⁵.

Значно зменшився попит на новий одяг (люди залишаються вдома й не мають потреби часто його змінювати), магазини одягу, що відчинили двері в умовах адаптивного карантину у червні, намагаються привабити покупців акціями, аби не збанкрутіти. Так виручка шведської мережі магазинів H&M в Україні знизилася навесні на 76%⁸⁶. Велике зростання продажів, а саме на близько 20%, спостерігалось у спортивному сегменті. Лідером став домашній одяг, попит на який виріс на 40%. Також був інтерес до преміальних брендів. Це може бути пов'язано зі збереженням рівня доходів у забезпечених верств населення. Очікується, що до листопада поточного року попит повернеться на докарантинний рівень, але річні показники покажуть істотне зниження.

4.14 РІТЕЙЛ

Сфера торгівлі продовольчими товарами була визначена державою як стратегічною. Відбулось вибухове зростання інтернет-магазинів продуктових ритейлерів. Свої інтернет-магазини запустили АТБ, "Сільпо", "Фора", з'явилися послуги "click and collect", "click and drive". Саме зараз у цьому каналі буде складно отримати прибуток, проте Інтернет-торгівля буде зростати незалежно від карантину, це довгостроковий тренд і ігнорувати його – недалекоглядно. За перший місяць карантину обсяги операцій у POS-терміналах ПриватБанку виріс на 10%, при цьому значно скоротилося число

⁸⁴ Ритейл і карантин. Які висновки можна зробити вже сьогодні –

<https://retailers.ua/uk/news/menedjment/10471-riteyl-i-karantin-kakie-vyvodyi-mojno-sdelat-uje-segodnya>

⁸⁵ Pro-Consulting: Ритейл під час та після карантину - <https://commercialproperty.ua/interview/riteyl-pid-chas-ta-pislya-karantinu/>

⁸⁶ Наслідки карантину – <https://rau.ua/novyni/vyruchka-h-m-ukrayina-znyzylas/>

операцій з готівкою⁸⁷. Частка безготівкових операцій у першому півріччі склала 86,1%⁸⁸.

Істотний вплив карантинних обмежень відчули на собі ТРЦ. В Українській раді торгових центрів (УРТЦ) підраховали, що лише торгово-розважальні центри України за два місяці карантину втратили близько 7 млрд гривень орендних надходжень, а їхні орендарі - більше 50 млрд гривень товарообігу⁸⁹. За даними консалтингової компанії UTG, в карантинний період працювали лише 10 % офлайн-рітейлерів. Без обмежень працював господарський магазин «Епіцентр», якому, не зважаючи на заборону, вдавалося зберегти свої двері відчиненими для відвідувачів. Щоправда, Антимонопольний комітет України заявив, що проводить розслідування, чи не порушили мережі будівельних гіпермаркетів «Епіцентр» та «Нова лінія» умови чесної конкуренції, працюючи під час карантину⁹⁰.

⁸⁷ Рітейл і карантин. Які висновки можна зробити вже сьогодні –

<https://retailers.ua/uk/news/menediment/10471-riteyl-i-karantin-kakie-vyvodyi-mojno-sdelat-uje-segodnya>

⁸⁸ В Україні з початку року зріс рівень безготівкових операцій - <https://nv.ua/ukr/biz/finance/bezgotivka-staye-vse-bilsh-populyarnoyu-na-skilki-novini-ukrajini-50104880.html>

⁸⁹ Коронавірусний жах рітейлу: як вижити під час шторму – <https://www.unian.ua/economics/other/karantin-v-ukrajini-yak-perezhati-koronavirusniy-zhah-riteylu-ostanni-novini-11013341.html>

⁹⁰ Антимонопольный комитет взялся за гипермаркеты «Эпицентр» и «Новая линия», которые работают, несмотря на карантин – <https://hromadske.ua/ru/posts/antimonopolnyj-komit-et-vzyalsya-za-gipermarkety-epicentr-i-novaya-liniya-kotorye-rabotayut-nesmotrya-na-karantin>

Карантинні обмеження значно вплинули на сферу роздрібно́ї торгівлі. В період жорстких карантинних обмежень (середина березня – середина травня 2020 р.) продовольчі та господарчі ринки повністю припинили свою роботу. Оскільки більша частина бізнесу в сфері торгівлі зареєстровані як фізичні-особи підприємці – за даними Опендатабот 211 302 підприємства цієї галузі залишилися без роботи – це більше 3/4 зупинених ФОПів за всіма галузями⁹¹. Серед антикризових заходів, до яких вдалися українські малі підприємці та ритейлери, найбільш поширеними є переведення працівників у відпустку за свій рахунок та перегляд умов з орендодавцями⁹².

Наслідком карантину стане економічна криза, а, значить, скорочення купівельної спроможності і зміна споживчої поведінки. Загалом відбулось порушення традиційної сезонності продажів, змінюються тенденції внаслідок падіння доходів споживача. Існуючі межі між традиційним та онлайн-ритейлом зникають. Прискореного розвитку дістають цифрові послуги: електронна комерція, платіжні системи та послуги замовлення та доставки.

4.15 РЕСТОРАНИ/КАФЕ/БАРИ

Через пандемію коронавірусу з березня по травень 2020 р. велика кількість українських кафе і ресторанів тимчасово закрилися, лише деякі продовжили працювати виключно в режимі доставки або видачі замовлень з собою.

З одного боку це призвело до зростання обсягів доставки їжі (20-25%), але в той же час внаслідок падіння платоспроможності українців, замість відвідування ресторанів значна кількість почала віддавати перевагу домашнім стравам.

На початок липня в Україні відновили роботу лише 86% кафе та ресторанів від докризового рівня.

⁹¹ Аналітики порахували втрати малого та середнього бізнесу через карантин –

https://zaxid.net/analitiki_porahuvai_vtrati_malogo_ta_serednogo_biznesu_cherez_karantin_n1501604

⁹² Як COVID-19 вплинув на ритейлерів в Україні? Результати опитування - <https://www2.colliers.com/uk-UA/Research/2020-05-14-Survey-of-retailers-of-Ukraine>

До початку пандемії коронавірусу в Україні було понад 30 000 закладів громадського харчування. В середньому, в одному працювало 35 осіб (у великих комплексах - 150, в невеликих кав'ярнях – три-п'ять)⁹³.

Карантин призвів до того, що велика кількість співробітників ресторанної сфери стала безробітною. Це сталося через те, що не всі кафе та ресторани пережили двомісячну кризу. Наприклад, маленькі кафетерії, кондитерські найчастіше відкриваються в орендованих приміщеннях, на кредитних умовах. Їм просто було важко впоратися з такою фінансовою історією. Деякі ресторани закрилися або скасували своє заплановане відкриття⁹⁴.

Згідно опитування Української ресторанної асоціації у червні 2020 року 24% закладів в Україні працювали лише на літніх майданчиках. 18% локацій працювали на терасі, а також здійснювали доставку. 16% опитаних

⁹³ Бунт рестораторов: как бизнес пытается сменить "запреты" на "рекомендации" -

<https://biz.liga.net/keysy/prodovolstvie/opinion/bunt-restoratorov-kak-biznes-pytaetsya-smenit-zaprety-na-rekomendatsii>

⁹⁴ Ресторан після карантину: як налагодити роботу й залучити гостей - <https://mind.ua/openmind/20211376-restoran-pislya-karantinu-yak-nalagoditi-robotu-i-zaluchiti-gostej>

респондентів зазначили, що їхній заклад працював на доставку та приймав гостей на терасах і в залі, а 13% відповіли, що годували гостей на літній терасі та в залах, але доставкою не займалися. В залі та на доставку працювали 4%, тільки у залі – 6%, а тільки на доставку та takeaway – 8%. 11% опитаних зазначили, що їх заклади були повністю закриті у червні.

Серед поставлених було й питання про виручку. Респондентів попросили вказати, який відсоток склала виручка у червні 2020 по відношенню до червня 2019 року. Так, 24% зазначили, що виручка, порівняно з червнем минулого року склала менше 20%. 24% позначили, що виручка склала від 21 до 40%, а 19% - від 41 до 60%. 9% опитаних зазначили, що їх виручка складала 61-80%, а 8% опитаних отримали виручку в 81% та більше. 17% опитаних відповіли, що вони не здійснювали підрахунків⁹⁵.

⁹⁵ Результати опитування операторів ресторанного ринку - <https://www.uara.org.ua/post/results-of-an-anonymous-survey-of-restaurant-operators>

Одним із головних завдань для закладів громадського харчування стане забезпечення безпеки відвідувачів та працівників, якій надалі буде приділятися більше уваги.

4.16 КІНОТЕАТРИ, УСТАНОВИ КУЛЬТУРИ І ДОЗВІЛЛЯ, ТРЦ

Ця галузь постраждала внаслідок запровадження карантинних заходів чи не найбільше (поряд з готельно-ресторанним бізнесом і туризмом).

Кінотеатри в Україні почали закриватися одними з перших внаслідок виявлення перших хворих на коронавірусну інфекцію. На момент закриття в березні в індустрії кінотеатрів під загрозою скорочення знаходилися понад 2,5 тисячі осіб. У мережі Multiplex третина співробітників пішли в неоплачувану відпустку, ще третина – звільнилися. При цьому щоденні фінансові втрати компанії становлять близько 1 млн грн, а фінансові збитки сектору сягають близько 80 млн грн на місяць. У мережі «Планета Кіно» передбачалися збитки в розмірі десятків мільйонів гривень. Виручка, недоотримана через закриття кінотеатрів, мала становити понад 100 мільйонів гривень. Частково покривати витрати на зарплати співробітникам кінотеатрів допоміг продаж сертифікатів на перегляд фільмів після карантину⁹⁶.

З початку липня 2020 року мережі кінотеатрів починають поступово відкриватися, однак рівень їхніх доходів не може сягнути докарантинного рівня через суттєві обмеження в діяльності – на показах у карантинному режимі продаватимуть квитки лише на половину місць⁹⁷.

Суттєво постраждала на період поширення коронавірусу й івент-індустрія через заборону проведення масових заходів – концертів, вистав, форумів тощо. Сотні керівників відправили співробітників додому «за свій рахунок» і змушені були оперативно переглядати бюджети⁹⁸.

⁹⁶ 50% заповнення залу, квитки онлайн та українське кіно: як кінотеатри виходитимуть із карантину - <https://www.the-village.com.ua/village/business/fail/298433-scho-budut-robiti-kinoteatri>

⁹⁷ Кіно наполовину: як кінотеатри відкрилися на карантині - <https://hromadske.ua/posts/kino-napolovinu-yak-kinoteatri-vidkrilisya-na-karantini>

⁹⁸ Хроніки кризи бізнесу: кого в Україні найбільше накриє шторм коронавірусу - <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/19/658296/#5>

Музеям дозволили відчинити двері в середині травня, але більшість із них усе одно залишаються зачиненими через брак коштів на обов'язкову дезінфекцію приміщень та захисні засоби. Гірша ситуація у театрів – поки що взагалі невідомо, коли вони зможуть відновити свою діяльність.

У зв'язку з карантинном видавці книжок не змогли випустити 70% запланованих нових видань і були змушені відправити у відпустку за власний рахунок 58% працівників. Рівень падіння продажів книжок упродовж квітня-травня 59,4% видавців оцінили як катастрофічний і 37,1% — як «середній». У травні видавці отримали в середньому 45% продажів порівняно з докарантинними часами.

Крім того, через карантин в Україні довелося скасувати або перенести величезну кількість концертів та виступів. За кожен місяць карантину квиткові оператори зазнають близько 300 млн грн збитків⁹⁹.

Великі торгові центри на період запровадження карантину фактично теж залишилися без заробітків. Збитки торгово-розважальних центрів на період карантину оцінюються мінімум в 250-300 млн грн через нульову відвідуваність і простої, необхідність виплачувати оренду, комунальні платежі та зарплатню співробітникам. За більш точними даними, торгово-розважальні центри України за два місяці карантину втратили близько 7 млрд гривень орендних надходжень, а їх орендарі – більше 50 млрд гривень товарообігу¹⁰⁰.

При цьому варто зауважити, що фінансові втрати ТРЦ включають в себе втрату орендного доходу від магазинів, які не можуть працювати, доходів від комерціалізації загальних зон і продажу рекламних площ, зниження оборотів у магазинах, роботу яких дозволено, що призводить до зниження або відсутності орендної плати від обороту. До того ж, збільшилися витрати власників ТРЦ на охорону та проведення дезінфекції. Власники торгівельно-розважальних центрів також зазнають втрат через скорочення великої

⁹⁹ Шанси на виживання — 50/50. Як “коронавірусний” карантин вплинув на культурну сферу - <https://novynarnia.com/2020/06/15/culture-quarantine>

¹⁰⁰ Коронавірусний жах рітейлу: як вижити під час шторму- <https://www.unian.ua/economics/other/karantin-v-ukrajini-yak-perezhati-koronavirusniy-zhah-riteylu-ostanni-novini-11013341.html>

кількості співробітників або ж їхнє відправлення у відпустку за свій рахунок¹⁰¹.

4.17 ОСВІТА

Пандемія коронавірусу виявилась складним випробовуванням для української системи освіти. Водночас карантин став своєрідним стимулом, який відкрив вікно нових можливостей, виступаючи каталізатором давно назрілих модернізаційних змін у вітчизняній освіті. Йдеться про розвиток цифрової та дистанційної, зокрема, онлайн-освіти. Хоча Міністерство охорони здоров'я розробило нові правила роботи в умовах пандемії коронавірусу - правила дезінфекції, прибирання приміщень, умов перебування учнів у школі, ймовірним є сценарій, з огляду на нинішню динаміку захворюваності та очікувану «другу хвилю», за яким новий навчальний рік у вересні розпочнеться у дистанційній формі.

Школи та вчителі, викладачі ЗВО не були готові до запровадження дистанційної освіти. Це стосується не тільки наявності технічних засобів, але й уміння викладати онлайн. Державна педагогічна освіта за радянськими лекалами не навчає викладати за допомогою інноваційних платформ. Власне найшвидше до нових умов змогли пристосуватися педагоги міжнародних шкіл, оскільки за кордоном їх навчають викладати онлайн, і вчителі приватних шкіл, які орієнтуються на бізнес-підходи.

Сільські школи виявились неготовими до дистанційної освіти. Існує нестача технічних засобів (комп'ютерна техніка), умов (наявність фіксованого Інтернету) та мотивації вчителів переходити на подібний освітній формат. Водночас, належність до бюджетної сфери мінімізує ризик втратити роботу вчителя через неналежне виконання обов'язків та елементарний брак кадрів.

Психологи відзначають, що деяким учням бракує мотивації для навчання в умовах карантину, адже українська система освіти не формує у школярів вміння вчитися самостійно. За даними Офісу освітнього омбудсмена, на карантині діти часто відчують напругу через боязнь припуститися помилки та тиску з боку вчителя, відзначають надмірне навантаження, нестачу

¹⁰¹ Збитки київських ТРЦ за перший місяць карантину сягнули близько \$50 млн – аналітики - <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/658147.html>

спілкування із вчителями та ровесниками¹⁰². А дехто взагалі не сприймає дистанційне навчання, розцінюючи карантин як додаткові канікули.

В українських вишах якість карантинної освіти значною мірою визначала політика самого навчального закладу. Одні університети впровадили більш ефективну систему, інші – слабшу. Центральною проблемою стала незацікавленість викладачів продовжувати роботу, коли вища інстанція не надто контролює навчальний процес, уся відповідальність покладена на кожного освітянина особисто. Міністерство освіти та науки не впоралось з координуючою функцією в умовах кризи – університету самотійно визначали правила та розпорядки в умовах карантину. Ліцензування платформ для проведення онлайн-занять (на кшталт ZOOM) стало найменшим, проте коштовним, викликом.

Збідніння населення внаслідок економічної кризи, втрата платіжної спроможності, призведе до зменшення кількості студентів контрактної форми навчання в державних та приватних ЗВО. Можна прогнозувати збільшення конкуренції на ринку та закриття тих ЗВО, що її не витримають. Загалом, вища освіта набуватиме все більш елітарного статусу, на відміну від нинішньої масовості.

Закриті дитячі садочки — одна з головних проблем батьків, які повернулися на роботу після послаблення карантину у травні 2020 р. Державним закладам бракує фінансування на виконання посилених санітарних норм, тож закупівля лягає на плечі батьків. Що стосується приватних садочків, після відновлення роботи у червні до набраних груп повернулась лише половина дітей, збільшились витрати на закупівлю протиепідеміологічних засобів¹⁰³. Це ставить під загрозу рентабельність бізнесу.

¹⁰² Освіта на карантині. Чи адаптувалася українська школа до нових умов? –

<https://www.dw.com/uk/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D1%96-%D1%87%D0%B8-%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0-%D0%B4%D0%BE-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2/a-53267652>

¹⁰³ Життя після карантину: як воно – знову відвести дитину в садок – <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52881814>

4.18 ІМПОРТ ТЕХНІКИ, АВТО, МЕБЛІВ

Карантин негативно позначився на діяльності імпортерів автомобілів, техніки / електроніки та меблів в Україні.

У червні спостерігалось скорочення імпорту продукції машинобудування на 25,4% (у квітні – на 28,6%), в тому числі легкових автомобілів – на 14,5% (у травні – на 15%) і промислових виробів – на 25,2%¹⁰⁴. У квітні українці придбали і поставили на облік 3700 нових легкових автомобілів (це майже вдвічі менше, ніж у 2019 році). Найбільш стрімкий спад продажів нових авто зафіксовано на третьому тижні квітня – 63% – ринок відкотився до початку 2015 року¹⁰⁵. Трохи покращилася ситуація у червні 2020 року – українцями було придбано та зареєстровано 7 300 нових легкових авто. Отже, відносно попереднього року, червневий ринок виріс на 12%. При цьому найбільш популярними марками на ринку нових легкових автомобілів стали Renault (1155 автомобілів), Toyota (1049 реєстрацій), Kia, (677 зареєстрованих авто), Skoda (481 авто), Hyundai (398 авто). Всього ж за перше півріччя 2020 року реєстраційні номери отримали 37 100 легкових автомобілів, що на 4% менше, ніж за аналогічний період 2019 року¹⁰⁶.

Крім того, за першу половину 2020 року більше 139 000 старих авто поповнили український автопарк. У червні українці зареєстрували 29 200 легкових автомобілів із пробігом, що на 52% більше аналогічного показника минулого року. Реєстрації старих машин майже вчетверо перевищили продажі нових. Всього за перше півріччя на українські номери перейшло 139 400 вживаних легкових автомобілів. Лідером продажів залишається Volkswagen. Із січня до червня українці поставили на облік 22 727 імпортованих вживаних авто цієї марки, що в 24 рази більше, ніж нових фольксвагенів. Ford із показником 13 639 старих авто зайняв друге місце. Первинні реєстрації в 14 разів перевищили результат нових. Skoda зайняла третє місце - 10 744 авто з пробігом (в п'ять разів більше продажів нових авто цієї марки). Renault стала четвертою за популярністю. Українську прописку отримало 10 053 авто, що в 1,6 рази більше продажів нових Рено. Nissan замикає п'ятірку лідерів із результатом

¹⁰⁴ Імпорт товарів в травні обвалився на 35% - <https://www.epravda.com.ua/news/2020/07/1/662435/>

¹⁰⁵ Коронавірус обвалив автомобільні ринки в Європі - <https://ua-news.liga.net/economics/news/koronavirus-obvaliv-avtomobilni-rinki-v-evropi>

¹⁰⁶ В Україні різко виріс попит на нові автомобілі - <https://ua-news.liga.net/economics/news/v-ukraini-rizko-viris-popit-na-novi-avtomobili>

8020 машин. Нових авто цієї марки за півроку реалізували в 4,5 рази менше¹⁰⁷. У травні ж цього року українці зареєстрували понад 30 600 автомобілів із пробігом. При цьому реєстрації поновилися після відновлення повноцінної роботи сервісних центрів.

Протягом травня українці витратили \$1,2 млрд на імпорт нових автомобілів. Найбільш популярними країнами-експортерами для України стали США – \$268 млн; Японія – \$229 млн; Німеччина – \$200 млн.

Пандемія коронавірусу негативні вплинула і на інші високотехнологічні сектори економіки. Імпорт реакторів, котлів, машин і обладнання скоротився на 20% – до \$443,8 млн; засобів наземного транспорту – на 27,1%, до \$327 млн; електричних машин і устаткування, відео- і аудіоапаратури – на 19%, до \$216,5 млн; пластмас і полімерних матеріалів – на 34,9%, до \$146 млн¹⁰⁸.

Імпорт меблевої продукції за чотири місяці карантинних обмежень (березень – травень 2020 р.) демонструє поступову динаміку до зростання. Суттєве скорочення імпорту спостерігалось у квітні (752,4 млн UAH) – майже в два рази імпорт упав у порівнянні з показниками за лютий-березень (1,19 млрд UAH та 1,31 млрд UAH відповідно). У травні показники були трохи вище – 968 млн UAH, а вже у червні спостерігається зростання імпорту до «докарантинного» рівня (1,22 млрд UAH)¹⁰⁹.

4.19 ЕКСПОРТНІ ГАЛУЗИ

Українські експортери, які в 2019 р. продали закордон товарів на суму 110 млрд. доларів, після початку пандемії коронавірусу зіткнулися з багатьма викликами.

Втім, вони були зумовлені, насамперед наслідками накопичених у попередній час негативних факторів. Ідеться насамперед про відсутність ґрунтованої на захисті національних інтересів економічної та торговельної політики, і як

¹⁰⁷ Українці продовжують активно купувати авто з пробігом. Названі лідери продажів - <https://ua-news.liga.net/economics/news/ukraintsi-prodovjuvut-aktivno-kupuvati-avto-z-probigom-nazvani-lideri-prodajiv>

¹⁰⁸ Українці на третину скоротили споживання імпортованих товарів - <https://thepage.ua/ua/news/podatkovy-nadhodzhennya-vid-importu-skorotilisya-na-tretinu>

¹⁰⁹ Нова митниця. Показники зовнішньої торгівлі - <https://bi.customs.gov.ua/trade/?fbclid=IwAR1VAkRPhicI00GqET5x9XzgbAutD0bGBDh4Fyms0WAX8UxFTI3C4hmdmU#/>

наслідок — про прогресуючу втрату конкурентоспроможності української продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку.

Найбільшою проблемою є те, що частка сировинної продукції в українському експорті складає 72,1%, а частка продукції з використанням технологій середнього та високого рівнів — лише 15,4%¹¹⁰.

Саме у галузях із більшою доданою вартістю, які ще донедавна мали позитивну динаміку, після початку пандемії коронавірусу спостерігався найбільший спад: ідеться про меблі, продукцію деревообробки, більшість видів хімічної продукції, вироби легкої промисловості, низку продовольчих товарів.

З-посеред експортних галузей постраждали промислові вироби, деревина та метали, для яких кризовим періодом був також кінець 2019 — початок 2020 через карантин у Китаї. У цих експортних галузях спад почався ще у березні, коли карантин почали вводити в Європі. Вже у квітні імпорту скоротився більш ніж на чверть у порівнянні із 2019 роком. Постраждали однаково сильно майже усі категорії, окрім продовольчих товарів.

Відбулося різке погіршення структури експорту в гірничо-металургійному комплексі. Зменшення експорту чорних металів та особливо виробів з них відбувається на тлі зростання експорту руди. Якщо в березні 2019-го співвідношення експорту виробів із чорних металів та руди становило 1 до 3,3, то в березні 2020-го це співвідношення сягнуло вже 1 до 4,2. А співвідношення експорту чорних металів та руди погіршилося із 2,5 до 1,9¹¹¹.

У першому півріччі 2020 року зафіксовано спад виробництва по всіх видах металургійної продукції.

Головними причинами зниження обсягів виробництва об'єднання називає державний протекціонізм в традиційних для української металургії країнах експорту, скорочення попиту і падіння цін на металургійну продукцію в світі.

¹¹⁰ Сировинного експорту — більше, нових технологій і малого бізнесу — менше. Що Україні треба міняти? - <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/07/21/663163/>

¹¹¹ Експорт — імпорту — карантин - <https://tyzhden.ua/Economics/242714>

Найбільше падіння зафіксовано у виробництві трубної продукції - на 29,4% в порівнянні з першим півріччям 2019 року, стали - на 7,6%, і прокату - на 4,7%¹¹².

На тлі масштабних втрат сфери обслуговування всередині країни українські експортери сільськогосподарських товарів поки що перебувають у значно кращих умовах. І втрат вони почнуть зазнавати вже після того, як масовий карантин та зниження доходів у багатьох країнах світу спровокує якщо не зменшення фізичних обсягів споживання, то принаймні зниження цін. Так, 2019/2020 маркетинговий рік завершився новим історичним рекордом - на зовнішні ринки поставлено 57,2 мільйона тон зернових, зернобобових та борошна¹¹³.

У той же час, український плодоовочевий експорт у лютому – червні 2020 року обвалився на 43% по відношенню до того ж періоду попереднього року. За цей період виторг України від експорту овочів і фруктів знизився до \$ 58,5 млн. Роком раніше за цей же період, експортний виторг плодоовочевого сектора України становив \$ 101,3 млн¹¹⁴.

¹¹² Підсумки роботи ГМК України за I півріччя 2020 р. - <http://www.ukrmetprom.org/pidsumki-roboti-gmk-ukraini-za-i-pivri/>

¹¹³ Офіційно: У 2019/2020 МР Україна оновила рекорд з експорту зернових – 57,2 млн тонн - <https://agro.me.gov.ua/ua/news/oficijno-u-20192020-mr-ukrayina-onovila-rekord-z-eksportu-zernovih-572-mln-tonn>

¹¹⁴ Експорт української плодоовочевої продукції знизився на 43% за період коронавірусу - <https://fruit-ukraine.org/2020/07/20/eksport-ukrainskoi-plodoovochevoi-produktsii-znyzyvsia-na-43-za-period-koronavirusu/>

Упорядники:

Денков Дмитро, головний редактор проекту «Економічна правда», веб-сайт «Українська правда»

Каракуц Андрій, голова громадської організації «Центр прикладних досліджень»

Щедрін Юрій, виконавчий директор громадської організації «Центр прикладних досліджень»

Дослідження підготовлене громадською організацією «Центр прикладних досліджень» у співпраці з «Економічною правдою» за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні в рамках проекту «Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України».

Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають офіційну думку Фонду Конрада Аденауера.

© Центр прикладних досліджень, 2020

© Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2020